ॐ

संस्कृत-श्लोकसंग्रहः

(दूसरा भा

संग्राहक-

कविरत्न पं मु. श्री सूर्य मुनिजी
महाराज सा

प्रकाशक-

श्री धर्मदास जैन मित्र मण्डल,
रतलाम (मालवा)

प्रथमावृत्ति 1000	मूल्य ।=)	वि सं १९९७ वी स. २४६७

विषय सूची

दो-शब्द

शान्त स्वभावी प्रवर्त्तक मु० श्री १००८ श्री ताराचन्द्रजी म० सा० व्या० वा० प रत्न श्री कृष्ण-लालजी म० सा० शान्त स्वभावी प्र० व० पं० रत्न श्री शोभाग्यमलजी म० सा०, कविवर्य प मुनि श्री सूर्य मुनिजी म० सा० ठा० १४ का सवत् १९९४ का चातुर्मास मद्रास शहर में था, उस चातुर्मास में कुछ महानुभावों ने सूर्य मुनिजी म० सा० के सामने यह इच्छा प्रगट की कि कोई व्याख्यानोपयोगी श्लोकों का संग्रह तैयार कीजिये। फल स्वरूप मुनि श्री ने अपनी सम्पूर्ण शक्ति उसी के पीछे लगाई और एक सुन्दर सग्रह तैयार कर श्रावक समाज के सामने रक्खा। उसी चातुर्मास में वह सग्रह

प्रेस में भेज दिया गया। कई कारणों से वह उस साल प्रगट नहीं हो सका, अतः मुनि श्री ने उसे वापिस मंगवाया और उसमें और भी संशोधन किया। दूसरा चातुर्मास दानवीर सेठ मगनमलजी सा० के बंगलोर स्थित विशाल बंगले में हुआ। वहां एक रोज मुनि श्री इस संग्रहीत श्लोक संग्रह को पढ़ रहे थे कि वेलूर निवासी धर्म प्रेमी रा० सा० सेठ सोहनलालजी सिन्धी वेलूर से भक्तिवश दर्शनार्थ पधारे। आपको यह संग्रह बहुत पसन्द आया। अतः आपने मुनि श्री से अर्ज किया कि इसके प्रकाशन का लाभ मुझे देने दिया जाय।

तुरन्त पुस्तक महावीर प्रेस ब्यावर में प्रकाशनार्थ भेज दी गई।

रा० सा० सेठ सोहनलालजी वैष्णव हैं किन्तु धर्म प्रचार करता हुआ जब मुनि मण्डल जिस समय वेलूर पधारा आपने आशातीत सेवा की।

भक्ति से प्रेरित हुए बेंगलोर तक दर्शनार्थ पधारे। आप वेलूर के एक प्रतिष्ठित व्यौपारी हैं। इसी प्रकार मुनि श्री ने अपने दक्षिण प्रवास में अनेक गण्यमान्य सज्जनों को जैन धर्म के भक्त बनाये हैं। अनेकों को उपदेश द्वारा मांसाहार तथा मदिरा पान का त्याग कराया है।

उक्त श्लोक संग्रह पत्राकार तथा पुस्तकाकार दोनों तरह का छप कर तैयार हो गया है। पुस्तकाकार का सब खर्च रा० सा० सेठ सांवलदासजी ने उठाया है। अतः आप धन्यवाद के पात्र हैं।

आशा है साधु मुनिराज तथा विद्वत् मण्डली इनका अधिक से अधिक उपयोग कर संग्रह कर्ता तथा प्रकाशकों का उत्साह बढ़ावेंगे।

चिम्मनसिंह लोढ़ा
म्युनिसिपल कमिश्नर ब्यावर.

॥ श्री वीतरागाय नमः ॥

संस्कृत-श्लोकसंग्रहः

(द्वितीयो भागः)

वैराग्यम् ।

१

भवयरुवामनावातैरुद्धूता नौर्मनोमयी ।
वैराग्यकर्णधारेण, विना रोद्धुं न शक्यते ॥

२

नात्यक्त्वा सुखमाप्नोति, नात्यक्त्वा विन्दते परम् ।
नात्यक्त्वा चाभयः शेते, त्यक्त्वा सर्वं सुखी भवेत् ॥

९

जन्मैव व्यर्थतां नीत, भवभोगप्रलोभिना ।
काचमूल्येन विक्रीतो, हन्त चिन्तामणिर्यथा ॥

१०

यस्यां रात्रौ व्यतीतायां, न किञ्चिच्छुभमाचरेत् ।
तदेव वन्ध्य दिवस, प्रतिविद्याद्विचक्षणः ॥

११

जीवित मरणान्त हि, जरान्ते रूपयौवने ।
सम्पदो विपदान्ता वा, अत्र को रतिमाप्नुयात् ॥

१२

न बन्धुरस्ति ते कश्चिन्न, त्व बन्धुश्च कस्यचित् ।
पथि सङ्गतमेवैतद्दारबन्धुसुहृज्जनैः ॥

१३

अनित्ये सति मानुष्ये, विद्युत्स्फुरणचञ्चले ।
रमन्ति नमस्तेभ्य, साहस किमत· परम् ॥

१४

...ना, सर्वभावेष्वनित्यताम् ।
...व चात्मनि योगवित् ॥

३

यावतः कुरुते जन्तुः सम्बन्धान्मनसः प्रियान्।
तावन्तोऽस्य निखन्यन्ते, हृदये शोकशङ्कवः॥

४

नित्यत्वे नास्ति निर्वाणं, स्नेहोऽप्यर्थस्य कारणम्।
निःस्नेहेन प्रदीपेन चेतोऽन्धकारदीपनम्॥

५

येषु येषु दृढं बद्धा भावना स्ववस्तुषु।
तानि तानि विनष्टानि दृष्टानि किमिहोत्तमम्॥

६

सर्वेषामपि न सम्बन्धो न सुखेन भविष्यता।
सर्वेषामं पदार्थानां प्रकृतिः कस्य केन वा॥

७

मातृपितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च।
व्यतीतान्यानि यातानि कस्य ते कस्य वा भवान्॥

८

सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः।
संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं हि जीवितम्॥

९

जन्मैव व्यर्थतां नीत, भवभोगप्रलोभिना ।
काचमूल्येन विक्रीतो, हन्त चिन्तामणिर्यथा ॥

१०

यस्यां रात्रौ व्यतीतायां, न किञ्चिच्छुभमाचरेत् ।
तदेव वन्ध्य दिवस, प्रतिविद्याद्विचक्षण ॥

११

जीवित मरणान्त हि, जरान्ते रूपयौवने ।
सम्पदो विपदान्ता वा, अत्र को रतिमाप्नुयात् ॥

१२

न बन्धुरस्ति ते कश्चिन्न, त्व बन्धुश्च कस्यचित् ।
पथि सङ्गतमेवैतद्दारबन्धुसुहृज्जनै ॥

१३

अनित्ये सति मानुष्ये, विद्युत्स्फुरणचञ्चले ।
ये रमन्ति नमस्तेभ्य, साहस किमत परम् ॥

१४

यदनित्यमिति ज्ञात्वा, सर्वभावेष्वनित्यताम् ।
सर्वारम्भान् परित्यज्य, भव चात्मनि योगवित् ॥

१५

सञ्चितं सञ्चितं द्रव्यं नष्टं तव पुनः पुनः ।
कदाचिन्मोक्ष्यसे मूढ धनेहां धनकामुक ॥

१६

खेदमनुचिरम्लेन न विरमेत वा द्रुमात् ।
वैराग्यकारणं तस्य किमन्यदुपदिश्यते ॥

१७

दुःखारम्भो हि दुःखाय न सुखाय कदाचन ।
सर्वः परार्थं वैरम मविरत सुखमेधते ॥

१८

अनित्ये प्रियसंवासे संसारे चक्रवद्गतौ ।
पथि संगतमेवैतद्भ्राता माता पिता सखा ॥

१९

यतो यतो निवर्तेते ततस्ततो विमुच्यते ।
निवर्तनाद्धि सर्वतो न वेत्ति दुःखमण्वपि ॥

२०

न मातृपितृबान्धवा न सखायः प्रियो जनाः ।
अनुगच्छन्ति यद्गच्छे गच्छन्तमेकपातिनम् ॥

२१

यावद्वित्तोपार्जनसक्तस्तावन्निजपरिवारो रक्तः ।
तदनु च जाया जर्जरदेहे, वार्ता कोऽपि न पृच्छति गेहे ॥

२२

हरिष्यमाणो बहुधा परस्वं,
करिष्यमाणा सुतमम्पदादि ।
धरिष्यमाणोऽरिशिर सुपाद,
नस्व मरिष्यन्तमवैति कोऽपि ॥

२३

कुटुम्बचिन्ताकुलितस्य पुंस ,
कुलञ्च शीलञ्च गुणाश्च सर्वे ।
अपक्वकुम्भे निहिता इवाप ,
प्रयान्ति देहेन सम विनाशम् ॥

२४

सुरूपं शरीरं नवीन कलत्र,
धनं मेरुतुल्य वचश्चारुचित्रम् ।
जिनाङ्घ्रिद्वये ते मनश्चेदलग्न,
तत. किं तत· किं तत किं तत किम् ॥

२५

मित्र कनकमितरः परिचारकोऽपि
भोगीकलापनमिमाः किल सम्पदो नः ।
एकः सदा स तु भविष्यति यत्र मूको
भाव च पूर्वमितरे न बन्ध न चैते ॥

२६

व्याघ्रीव तिष्ठति जरा परितर्जयन्ती
रोगाश्च शत्रव इव प्रहरन्ति देहम् ।
आयुः परिस्रवति भिन्नघटादिवाम्भो
लोकस्तथाप्यहितमाचरतीति चित्रम् ॥

२७

देहो विनश्यति सदा परिणामशील-
श्चित्तं क्षिपन्ति सदा विषयातुराणि ।
बुद्धिः सदा हि रमते विषयेषु नान्त-
स्तस्मात् स्वमेव शरणं मम दीनबन्धो ॥

२८

आयुर्विनश्यति यथाऽमघटस्थतोयं
विद्युत्प्रभेव चपला बत यौवनश्रीः ।

धृष्ट्वा प्रधावति यथा मृगराजपत्नी,
तस्मात् त्वमद्य शरणा मम दीनबन्धो ॥

२६

आदित्यस्य गतागतैरहरहः सङ्क्षीयते जीवितं ।
व्यापारैर्बहुकार्यभारगुरुभिः कालो न विज्ञायते ॥
दृष्ट्वा जन्मजराविपत्तिमरणं त्रासश्च नोत्पद्यते ।
पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ॥

३०

भोगे रोगभयं कुले च्युतिभयं वित्ते नृपालाद्भयं ।
मौने दैन्यभयं बले रिपुभयं रूपे जराया भयम् ॥
शास्त्रे वादभयं गुणे खलभयं काये कृतान्ताद्भयं ।
सर्वं वस्तु भयान्वितं भुवि नृणां वैराग्यमेवाऽभयम् ॥

३१

व्याख्यानान्ते श्मशानान्ते, भोजनान्ते च या मतिः ।
सा मतिः सर्वदा चेत्स्यात् को न मुच्येत बन्धनात् ॥

३२

यस्मिन् सर्वाणि भूतानि आत्मैवाभूद्विजानतः ।
तत्र को मोहः कः शोक, एकत्वमनुपश्यतः ॥

१६

मदीसे रागाग्नौ सुरदरसमाक्लिम्पति वर्म् ।
मदीक्षरो भ्राम्यो सुखमिति विपर्यस्यति क्षमः ॥

१७

यथा स्फाटिकसत्सोऽपि मेघो देशान्तरे बहते ।
तथा कल्पाग्निमा मत्तो लोके भोगमयप्रमादात् ॥

१८

हन्तीन्द्र—दम्भ-दलनैकविधौ समर्थाः,
सम्प्राप्त रोगमुगरागवधे प्रवीणाः ।
मायां विमोहनवतीं मयापि दृष्टाः,
पश्चान्निर्णयपरास्तु न सन्ति मर्त्याः ॥

१९

मातृपितृसहजातापि पुत्रमक्षतानि च ।
प्रतिबिम्बमपि वर्तन्ते क्व माता पिताऽपि वा ? ॥

२०

क्व तव कल्पना कस्तं पुत्र समारोऽपमतीव विचित्रः ।
कस्त्वं वा कुत आयातस्तवं चिन्तय तदिदं भ्रातः ॥

३८

यत्र जाता रतास्तत्र, ये पीतास्ते च मर्दिता ।
अहो ! लोकस्य मूर्खत्व, वैराग्य किन्न जायते ॥

३९

अहन्यहनि भूतानि, गच्छन्ति यममन्दिरम् ।
शेषा जीवितुमिच्छन्ति, किमाश्चर्यमत परम् ॥

४०

ससारावासभीरूणा, त्यक्तान्तर्बाह्यसङ्गिनाम् ।
विषयेभ्यो निवृत्तानां, श्लाघ्य तेषां हि जीवितम् ॥

४१

न चेन्द्रस्य सुख किञ्चिन्न चापि चक्रवर्तिनः ।
सुखमस्ति विरक्तस्य, मुनेरेकान्तजीविन ॥

४२

बिभेषि यदि संसारान्मोक्षप्राप्तिं च काङ्क्षसि ।
तदेन्द्रियजय कर्तुं, स्फोरय स्फारपौरुषम् ॥

२३

चिरमत्र चिरमविचिन्त्य पूते मया योजितं ।
चिरा कातरं पुरोरचिता व्यापारिता कुसुमे ॥
पारम्पर्यसमागतम् चिपन्तो यामेयजनानां कृतः ।
तत्पात्रे विमत् करोमि विमना कर्मेण मेधीयसि ॥

मोह ।

१

मोहान्धमयैः पार्थैः कुसुमम् भ्रमो विमुच्यते ।
कुमारमयैः पार्थिवेभ्यो येन विमुच्यते ॥

२

पापाचरणतोऽप्यपि स्वजुष्टिः,
कान्तेति धीः मोहितमासयिष्यते ।
धन्यात्मके धर्मेऽपि चारुभावो
जयत्वसौ कामन मोहलीला ॥

३

यतो विकसित विषमजालमपि यतीते ।
तैर्यं दामे यथा लभी यानि सूर्यकरे यथा ॥

४

अनेकशतसख्याभि-स्तर्कव्याकरणादिभिः ।
पतिता शास्त्रजालेषु, प्रज्ञावन्तो विमोहिताः ॥

५

सर्वै मिलित्वा निष्पन्नं, समुदायः सुदु खदः ।
तस्य मोहेन जीवोऽयम्, दुःख नानाविध श्रयेत् ॥

६

मुच्यते श्रृङ्खलाबद्धो, नाडीबद्धोऽपि मुच्यते ।
न मुच्यते कथमपि, प्रेम्णा बद्धो निरर्गल. ॥

७

भर्तुर्विरहतो नार्यः, प्रविशन्त्यनलांतरे ।
स्वेच्छया च सहर्षेण, तत्र प्रेमप्रपञ्चक. ॥

८

अहो मोहस्य माहात्म्य, विद्वांसो येऽपि मानवा. ।
मुह्यन्ति तेऽपि ससारे, कामार्थरतितत्पराः ॥

९

निर्मल स्फटिकस्येव, सहज रूपमात्मन. ।
अध्यस्तोपाधिसम्बन्धो, जडस्तत्र विमुह्यति ॥

३१

न चिन्तमिदं पूर्वे मया शोचितं ।
विधाय कातरं गुरोरविनया न्यासादिता कुन्तुती ॥
पारम्पर्यसमागतम् विषयो पामोदनामो कृता ।
तस्मात्रे किमहं करोमि विफला कामेऽद्य नेष्टीयसि ?

मोह।

१

मोहदासमयैः पाशैः पुमान् यतो विमुच्यते ।
पुत्रदारमयैः पाशैर्बद्धो नैव विमुच्यते ॥

२

पापाद्भयस्तेऽप्यपि रक्तबुद्धिः
करोति धीः शोषितमांसपिण्डे ।
पश्चात्मके चर्मणि चालमानो
बलवती अथवा मोहलीला ॥

३

अहो विकसितं विषमप्यापातमपि वर्तते ।
नित्यं दृष्टौ यथा दृष्टौ यानि सूर्यकरे यथा ॥

१६

यदय स्वामी यदिदं मम, सर्वं चैतन्मिथ्या मम ।
यदिय कान्ता यदय कान्त., सोऽय मोहो हन्त दुरन्त. ॥

१७

जानामि क्षणभङ्गुर जगदिद जानामि तुच्छ सुख ।
जानामीन्द्रियवर्गमेतदखिल स्वार्थैकनिष्ठ सदा ॥
जानामि स्फुरिताचिरद्युतिचल विस्फूर्जित सम्पदाम् ।
नो जानामि तथापि क· पुनरसौ मोहस्य हेतुर्मम ॥

१८

भार्येय मधुराकृतिर्मम प्रीत्यन्वितोऽय सुत ।
स्वर्णस्यैव महानिधिर्मम ममासौ बन्धुरो बान्धव· ॥
रम्यं हर्म्यमिद ममेत्थमनया व्यामोहितो मायया ।
मृत्यु पश्यति नैव दैवहतक क्रुद्ध पुरश्चारिणम् ॥

१९

मीना मृत्यु प्रयाता रसनवशमिता दन्तिन. स्पर्शरुद्धा·,
बद्धास्ते वारिबन्धे ज्वलनमुपगता पत्रिणश्चाक्षदोषात् ।
[illegible] गन्धोद्धताशा. प्रलयमुपगता गीतलोला कुरङ्गा·,
कालेन भ्रष्टास्तदपि तनुभृतामिन्द्रियार्थेषु राग ॥

१०

पूर्वकृतकर्मपरवशमपि पूर्णं याति जन्तुजातमिदम्।
सकलाकलविषयलोभात् कथमिह कुर्वती कर्मोऽन्यः स्यात्

४ गतिवर्णन।

१

नरकं विद्धि नरकगतम्, विरोधिता जन्तुजातेषु नित्यम्।
सरोगतासीनमलेषु सेवा, सर्वत्र दोषा कटुका च वाणी॥

२

बहुमरी मैव सम्भुचे मायावी च बुद्धाविकः।
अपरम्परोऽस्त्यसौ तिर्यग्योन्यागतो नरः॥

३

नाति लोभो विनीतत्वं दयादानरुचिर्मृदुः।
प्रसन्नवदनश्चैव मनुष्यादागतो नरः॥

४

स्वर्गच्युतानामिह जीवलोके,
चत्वारि चिह्नानि वसन्ति देहे।

९

उन्मार्गदेशको मार्ग-नाशको बहुमायिकः ।
शठवृत्तिः सशल्यश्च तिर्यगायुर्निबन्धकः ॥

१०

प्रकृत्याल्पकषायः स्वाभाविकमार्दवार्जवः ।
दानशीलो मनुष्यायुर्बध्नाति मध्यमैः ॥

११

अकामनिर्जराबाल-तपो-ब्रह्मव्रतयुतः ।
जीवो बध्नाति देवायुः सम्यग्दृष्टिश्च यो भवेत् ॥

(मनुष्य गति)

१२

मनुष्याभो विनीतश्च दयादानपरिश्रेष्ठः ।
सदयो मध्यदर्शी च मनुष्यागतो नरः ॥

१३

निर्दम्भः सरलो दानी शान्तो दक्ष [illegible] सदा ।
सर्वयोनिसमुद्भूतो ज्ञानी तत्र पुनः पुमान् ॥

१४

सन्तुष्टता मध्यमवर्तिता च,

स्वल्पश्च कोपो निकषायता च।

भोगाभिलापे समचित्तता च,

भवन्ति मानुष्यसमागतानाम् ॥

१५

मार्दवार्जवसम्पन्नो गतदोषकपायकः ।

न्यायवान् गुणगृह्यश्च मनुष्यगतिमागमेत् ॥

(तिर्यञ्च गति)

१६

मायालोभक्षुधाऽलस्य—यह्लाहारादिचेष्टितैः ।

तिर्यग्योनिसमुत्पत्तिं, ख्यापयत्यात्मनः पुमान् ॥

१७

उन्मार्गदेशनपरा कृतमार्गनाशा ।

मायाविनो विहितजातिबलादिमाना. ॥

अन्त'सशल्यशठशीलपराश्च जीवा–

स्तिर्यग्गतेर्जननमायुरुपार्जयन्ति ॥

९

उन्मार्गदेशको मार्ग–नाशको गूढमायिकः ।
शठशीलः सशल्यश्च तिर्यगायुर्निबध्नाति ॥

१०

प्रकृत्या अल्पकषायः स्वाभाविकमार्दवार्जवः ।
दानशीलो मनुष्यायुर्बध्नाति मध्यमैः ॥

११

अकामनिर्जराबाल-तपोऽनुष्ठानमूर्च्छितः ।
जीवो बध्नाति देवायुः सम्यग्दृष्टिश्च यो भवेत् ॥

(मनुष्य गति)

१२

अनुद्भोगो विनीतश्च दयादानरुचिर्मृदुः ।
सन्तोषी मध्यदर्शी च मनुष्यादागतो नरः ॥

१३

निर्दम्भः सदयो दानी दान्तो दक्ष ऋजुः सदा ।
मर्त्ययोनिसमुद्भूतो भावी तत्र गुणैः युतः ॥

२३

कृतघ्नो निर्दय· पापी, परद्रोहविधायकः ।
रौद्रध्यानपर· क्रूरो नरो नरकमागमेत् ॥

(स्वर्गगामी)

२४

सत्येन तपसा क्षान्त्या, दानेनाध्ययनेन च ।
ये धर्ममनुवर्तंते, ते नरा · स्वर्गगामिन ॥

२५

आढ्याश्च रूपवन्तश्च, यौवनस्थाश्च भारत ।
ये वै जितेन्द्रिया धीरास्ते नरा स्वर्गगामिन· ॥

२६

येऽनभ्यासबलाद्वक्तु, न जानन्ति वचोऽप्रियम् ।
प्रियवाक्यैकविज्ञानास्ते नरा· स्वर्गगामिन ॥

२७

आक्रोशन्तं स्तुवन्तञ्च, तुल्यं पश्यन्ति ये नरा ।
शान्तात्मानो जितात्मानस्ते नरा स्वर्गगामिनः ॥

१८

घृतदुग्धसोमपानभिक्षीवरम्—
वारिप्रयोगमिषविप्रयोगैः ।
दीर्घान्यमौर्व्वभिभिमानपरम्—
वैकल्यरोगादिभिरन्वितं च ॥

(नरक गामी)

१९

कृपणानां च दुष्टानां प्रपानाञ्च परन्तप ।
रण्डानामेव मेधावस्ते वै निरयगामिनः ॥

२०

वेदशास्त्रविगर्हणपरं नीतिपथेऽत्र ये नराः ।
यथायोग्यं प्रकुर्वन्ति ते वै निरयगामिनः ॥

२१

मद्यमांसरताश्चैव पीतपानरताश्च ये ।
पूतसङ्गरताश्चैव ते वै निरयगामिनः ॥

२२

धनाय कुरुते दीर्घं रोगार्तं वृद्धमेव च ।
मातृपत्नीनि ये सुतास्ते वै निरयगामिनः ॥

२३

कृतघ्नो निर्दय पापी, परद्रोहविधायकः ।
रौद्रध्यानपर क्रूरो नरो नरकमागमेव् ॥

(स्वर्गगामी)

२४

सत्येन तपसा क्षान्त्या, दानेनाध्ययनेन च
ये धर्ममनुवर्तंते, ते नरा , स्वर्गगामिन

२५

आढ्याश्च रूपवन्तश्च, यौवनस्थाश्च भारत
ये वै जितेन्द्रिया धीरास्ते नरा स्वर्गगामिन.

२६

येऽनभ्यासबलाद्वक्तु, न जानन्ति वचोऽप्रियम्
प्रियवाक्यैकविज्ञानास्ते नरा. स्वर्गगामिन

२७

आक्रोशन्त स्तुवन्तञ्च, तुल्यं पश्यन्ति ये नरा
शान्तात्मानो जितात्मानस्ते नरा स्वर्गगामिन

१८

युक्तस्त्रीभोग्यानिकशीतद्भिः—
दारिद्र्यशोकप्रियविप्रयोगैः ।
दौर्भाग्यमौर्ख्यादिभिरसाध्यदुःख—
वैकल्यरोगादिभिरन्वितैश्च ॥

(नरक गामी)

१९

कृतघ्नाश्च महापापी, मद्यपाश्च परन्तप ।
रत्नचौराश्चैव मेधावी ते वै निरयगामिनः ॥

२०

देवद्विजगुरुद्वेषी प्रीतिभेदरता ये नराः ।
मर्मभेदी मधुर्भोक्ता ते वै निरयगामिनः ॥

२१

मद्यमांसरताश्चैव गीतवाद्यरताश्च ये ।
पूतसत्करताश्चैव ते वै निरयगामिनः ॥

२२

अनार्यं कुपथं दीर्घं रोगार्तं वृद्धमेव च ।
मातुरम्मपि ये मुञ्चन्ते वै निरयगामिनः ॥

३४

श्रुतवन्तो ऽदयावन्त॰, शुचय सत्यमङ्गरा॰ ।
स्वैरर्थै. परिसन्तुष्टास्ते नरा स्वर्गगामिन· ॥

३५

श्रद्धावन्तो दयावन्तश्चोक्षाश्चोक्षजनप्रिया ।
धर्माधर्मविदो नित्य, ते नरा स्वर्गगामिन ॥

३६

सर्वहिंसानिवृत्ता य, नरा सर्वसहाश्च ये ।
सर्वस्याश्रयभूताश्च, ते नरा स्वर्गगामिनः ॥

३७

मातृवत्स्वसृवच्चैव, नित्य दुहितृवच्च ये ।
परदारेषु वर्तन्ते, ते नरा स्वर्गगामिन ॥

३८

भयार्ताञ्च सशोकाञ्च, दरिद्रान् व्याधिकर्षितान् ।
विमोचयन्ति ये जन्तून्, ते नरा स्वर्गगामिन ॥

३९

सर्वजीवदयार्थं तु, ये न हिंसन्ति प्राणिन ।
निश्चित धर्मसंयुक्तास्ते नरा स्वर्गगामिन ॥

२८

मनसश्चेन्द्रियाणाञ्च, नित्यं संयमने रताः ।
क्षमाशीलसमायुक्तास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥

२९

कर्मणा मनसा वाचा नोपतापयते परम् ।
सर्वथा शुद्धभावो यः, स याति त्रिदिवं नरः ॥

३०

परस्वे निर्ममा नित्यं परदारविवर्जकाः ।
धर्मलब्धार्थभोक्तारस्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥

३१

पिशुनां च न भाषन्ते मित्रभेदकरीं गिरम् ।
ऋतं मैत्रन्तु भाषन्ते ते नराः स्वर्गगामिनः ॥

३२

ये वर्जयन्ति परुषं परद्रोहञ्च मानवाः ।
सर्वभूतसमा दान्तास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥

३३

असत्प्रलापाद्विरता विरुद्धपरिवर्जकाः ।
सौम्यप्रलापिनो ये च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥

२

यदैव संयमी साक्षात्समत्वमवलम्बते ।
स्यात्तदैव परं ध्यानं तस्य कर्मौघघातकम् ॥

३

अनादिविभ्रमोद्भूतं रागादितिमिरं घनम् ।
स्फुटत्याशु जीवस्य ध्यानार्के प्रविजृम्भितः ॥

४

ध्यानमेवापवर्गस्य मुख्यमेकं निबन्धनम् ।
तदेव दुरितव्रातगुरुकक्षहुताशनम् ॥

५

अस्तरागो मुनिर्यत्र वस्तुतत्त्वं विचिन्तयेत् ।
तत्प्रशस्तं मतं ध्यानं सूरिभिः क्षीणकल्मषैः ॥

६

अज्ञातवस्तुतत्त्वस्य रागाद्युपहतात्मनः ।
स्वातन्त्र्यवृत्तिर्या जन्तोस्तदसद्ध्यानमुच्यते ॥

७

आर्त्तरौद्रविकल्पेन दुर्ध्यानं देहिनां द्विधा ।
द्विधा प्रशस्तमप्युक्तं धर्मशुक्लविभेदतः ॥

१

सधर्मा सुभगो धीरश्च सुरूपः सुनयः कविः ।
सुवचस्सम्पन्नः श्रीमान् नरः स्वर्गे गमागमी ॥

२१

मातापित्रोश्च शुश्रूषां ये कुर्वन्ति सदाऽऽदृताः ।
वर्जयन्ति स्त्रियं परस्य ते नराः स्वर्गगामिनः ॥

२२

दानं दरिद्रस्य प्रभोश्च क्षान्ति—
यूनां तपो ज्ञानवतां च मौनम् ।
इच्छानिवृत्तिश्च सुखोचितानां
दया च भूतेषु दिवं नयन्ति ॥

ध्यान ।

१

[illegible] सायोस्त्वद्गुहृदेव ।
[illegible] गुरोस्मा ॥

१२

इष्टश्रुतानुभूतैस्तैः पदार्थैश्चित्तरञ्जकैः ।
वियोगे यन्मनः खिन्नं स्यादार्त्तं तद्द्वितीयकम् ॥

१३

कासश्वासभगन्दरोदरजराकुष्ठातिसारज्वरैः,
पित्तश्लेष्ममरुत्प्रकोपजनितैः रोगैः शरीरान्तकैः ।
स्यात्सत्त्वप्रबलैः प्रतिक्षणभवैर्यद्व्याकुलत्वं नृणाम्,
तद्रोगार्तमनिन्दितैः प्रकटितं दुर्वारदुःखाकरम् ॥

१४

भोगा भोगीन्द्रसेव्यास्त्रिभुवन-
जयिनी रूपसाम्राज्यलक्ष्मी-
राज्यं क्षीणारिचक्रं विजितसुर-
वधूलास्यलीला युवत्यः ।
अन्यच्चानन्दभूतं कथमिह-
भवतीत्यादिचिन्तासुभाजाम्,
यत्तद्भोगार्थमुक्तं परम-
गुणधरैर्जन्मसन्तानमूलम् ॥

८

स्यातां तत्रार्तरौद्रे द्वे दुर्ध्यानेऽत्यन्तदुःखदे ।
धर्मशुक्ले ततोऽन्ये द्वे कर्मनिर्मूलनक्षमे ॥

(आर्त ध्यान के चार भेद)

९

ज्वलनजलविषास्त्रव्यालशार्दूलदैत्यैः
स्थलजलबिलसत्त्वैर्दुर्जनारातिभूपैः ।
स्वजनधनशरीरध्वंसिभिस्तैरनिष्टैः
भवति यदिह योगादाद्यमार्तं तदेतत् ॥

१०

मरोपाभिहसंयोगे तद्वियोगानुचिन्तनम् ।
यत्स्यात्तदपि तत्त्वज्ञ पूर्वमार्तं प्रकीर्तितम् ॥

११

राज्यैश्वर्यकलत्रबान्धवसुहृत्सौभाग्यभोगात्यये
चित्तप्रीतिकरप्रसन्नविषयप्रध्वंसभावेऽथवा ।
संत्रासभ्रमशोकमोहविवशैर्यत् खिद्यतेऽहर्निशम्
तत्स्यादिष्टवियोगजं तनुमतां ध्यानं कलङ्कास्पदम् ॥

१९

किञ्च क्षोभाय मोहाय यद्विकाराय जायते ।
स्थानं तदपि मोक्तव्यं ध्यानविध्वंसशङ्कितैः ॥

२०

यत्र रागादयो दोषा अजस्रं यान्ति लाघवम् ।
तत्रैव वसतिः साध्वी ध्यानकाले विशेषतः ॥

२१

केचिज्ज्वालावलीढा हरिशरभगजव्यालविध्वस्तदेहाः,
केचित्क्रूरादिदैत्यैरदयमतिहताश्चक्रशूलासिदण्डैः ।
भूकम्पोत्पातवातप्रबलपविघनव्रातरुद्धास्तथाऽन्ये ।
कृत्वा स्थैर्यं समाधौ सपदि शिवपदं निप्रपञ्च प्रपन्नाः ॥

आर्त ध्यान वर्णन ।

१

राज्योपभोगशयनासनवाहनेषु,
स्त्रीसङ्गमाल्यमणिरत्नविभूषणेषु ।
इच्छाभिलाषमतिमात्रमुपैति मोहात्,
ध्यानं तदार्त्तमिति तत्प्रवदन्ति धीराः ॥

१५

हिंसाकर्मण्यपि कौशलं निपुणता पापोपदेशे परम्
वार्ता नास्तिकशासने प्रतिदिनं प्राणातिपाते रतिः ।
सवासः सह निर्दयैरविरतं नैसर्गिकी क्रूरता
यत्स्यादीदृशधीस्तदत्र गदितं रौद्रं प्रशान्ताशयैः ॥

१६

अभिलषति नितान्तं यत्परस्यापकारम्
व्यसनविशिखविद्धं वीक्ष्य यत्तोषमेति ।
यदिह गुणगरिष्ठं द्वेष्टि दृष्ट्वान्यभूतिं
भवति हृदि सशल्यस्तद्धि रौद्रस्य चिह्नम् ॥

१७

ज्ञानवैराग्यसम्पन्नः संवृतात्मा स्थिराशयः ।
मुमुक्षुरुद्यमी शान्तो ध्याने धीरः प्रशस्यते ॥

१८

ध्यानध्वंसनिमित्तानि तथान्यान्यपि भूतले ।
न हि स्वप्नेऽपि सेव्यानि स्थानानि मुनिसत्तमैः ॥

६

आर्त्ते तिर्यगथो तथा गतिरधो ध्याने तु रौद्रे सदा ।
धर्मे देवगति शुभं बहुफलं शुक्ले तु जन्मक्षयः ॥
तस्माद् व्याधिरुगन्तके हितकरे संसारनिर्वाहके ।
ध्याने शुक्लवरे रजःप्रमथने कुर्यात् प्रयत्नं बुधः ॥

७

पदस्थं मन्त्रवाक्यस्थं, पिण्डस्थं स्वात्मचिन्तनम् ।
रूपस्थं सर्वचिद्रूपं, रूपातीतं निरञ्जनम् ॥

८

धर्मध्याने भवेत् भावः क्षायोपशमिकादिकं ।
लेश्या क्रमविशुद्धाः स्युः, पीतपद्मसिताः पुनः ॥

धर्म ध्यान के ४ भेद—

६

आज्ञाऽपायविपाकानां संस्थानस्य च चिन्तनात् ।
इत्थं वा ध्येयभेदेन धर्म्यं ध्यानं चतुर्विधम् ॥

(१ आज्ञाविचय ध्यान)

१०

नयभंगप्रमाणाढ्यां, हेतूदाहरणान्विताम् ।
आज्ञां ध्यायेज्जिनेन्द्राणामप्रामाण्याकलंकिताम् ॥

१

संछेदनैर्दहनभञ्जनमारणैश्च
बन्धप्रहारदमनैर्विनिकृन्तनैश्च ।
यस्ये यान्ति रागमुपयाति च नानुकम्पं
ध्यानं तु रौद्रमिति तत्प्रवदन्ति धीराः ॥

२

सूत्रार्थसाधन-महाव्रतधारणेषु
बन्धप्रमोक्षगमनागमहेतुचिन्ता ।
पञ्चेन्द्रियव्युपरमश्च दया च भूते
ध्यानं तु धर्ममिति तत्प्रवदन्ति धीराः ॥

३

यस्येन्द्रियाणि विषयेषु पराङ्मुखानि
सङ्कल्पकल्पविकल्पविकारदोषैः ।
योगैः सदा त्रिभिरहो निभृतान्तरात्मा,
ध्यानोत्तमं प्रवरशुक्लमिदं वदन्ति ॥

४

निष्क्रियं करणातीतं ध्यानधारणवर्जितम् ।
अन्तर्मुखं च यच्चित्तं तच्छुक्लमिति पठ्यते ॥

१ इन्द्रियातीतम्

१६

निर्लेपस्य निरूपस्य, सिद्धस्य परमात्मन. ।
चिदानन्दमयस्य स्याद् ध्यान रूपविवर्जितम् ॥

१७

आर्तरौद्रपरित्यागाद्, धर्मशुक्लसमाश्रयात् ।
जीवः प्राप्नोति निर्वाणमनन्तसुखमच्युतम् ॥

कर्म ।

१

दैव फलति सर्वत्र, न विद्या न च पौरुषम् ।
समुद्रमथनाल्लेमे, हरिर्लक्ष्मीं हरो विषम् ॥

२

यथा धेनुसहस्रेषु, वत्सो विन्दति मातरम् ।
तथा पूर्वकृत कर्म, कर्त्तारमनुगच्छति ॥

३

विपत्तौ किं विषादेन, संपत्तौ हर्षणेन किम् ।
भवितव्य भवत्येव, कर्मणामीदृशी गति ॥

(२ अपायविचय ध्यान)

११

रागद्वेषकषायादिपीडितानां जनुष्मताम् ।
ऐहिकामुष्मिकांस्तांस्तान्नानाऽपायान् विचिन्तयेत् ॥

(३ विपाकविचय ध्यान)

१२

ध्यायेत्कर्मविपाकं च तं तं योगानुभावजम् ।
प्रकृत्यादिचतुर्भेदं शुभाशुभविभागतः ॥

१३

प्रतिक्षणसमुद्भूतो यत्र कर्मफलोदयः ।
चिन्त्यते चित्ररूपः स विपाकविचयो मतः ॥

(४ संस्थानविचय ध्यान)

१४

उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायैर्लक्षणैः पृथक् ।
मेरुनीलाद्रिभिर्लोकसंस्थानं चिन्तयेद् बुधः ॥

१५

अनाद्यनन्तस्य लोकस्य स्थित्युत्पत्तिव्ययात्मनः ।
आकृतिं चिन्तयेद् यत्र संस्थानविचयः स तु ॥

१०

धनानि भूमौ पशवश्च गोष्ठे, भार्या गृहद्वारि जन. श्मशाने
देहश्चितायां परलोकमार्गे, कर्मानुगो गच्छति जीव एकः

११

वने जने शत्रुजलाग्निमध्ये,
महार्णवे पर्वतमस्तके वा।
सुप्त प्रमत्तं विषमस्थितं वा,
रक्षन्ति पुण्यानि पुराकृतानि॥

१२

सुखस्य दु खस्य न कोऽपि दाता,
परो ददातीति कुबुद्धिरेषा।
अहं करोमीति वृथाभिमानः,
स्वकर्मसूत्रग्रथितो हि लोकः॥

१३

स हि गगनविहारी कल्मषध्वंसकारी ।
दशशतकरधारी ज्योतिषां मध्यचारी ॥
विधुरपि विधियोगाद् ग्रस्यते राहुणासौ ।
लिखितमिह ललाटे प्रोज्झितुं कः समर्थः ॥

४

पिता दशरथो यस्य प्रथमीर्यस्य सहोदरी ।
कष्टो रोदिति विपार्थो कर्म कर्मानुसारतः ॥

५

कर्मणा बाध्यते बुद्धिर्न बुद्ध्या कर्म बाध्यते ।
सुबुद्धिरपि यो रामो हैमं हरिणमन्वगात् ॥

६

अवश्यं भाविनो भावा भवन्ति महतामपि ।
नग्नत्वं नीलकण्ठस्य महाहिशयनं हरेः ॥

७

किं करोति नरः प्राज्ञः, प्रेर्यमाणः स्वकर्मणा ।
प्रायेण हि मनुष्याणां बुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥

८

असम्भवं हेममृगस्य जन्म तथापि रामो लुलुभे मृगाय ।
प्रायःसमापन्नविपत्तिकाले,धियोऽपि पुंसां मलिना भवन्ति

९

न भूतपूर्वो न च केन दृष्टो हेम्नः कुरङ्गो न कदापि वार्ता ।
तथापि तृष्णा रघुनन्दनस्य विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ॥

१८

पूर्वंदरोषु या विद्या, पूर्वंदरोषु यद्धनम् ।
पूर्वंदरोषु या भार्या, अग्रे धावति धावति ॥

१९

पदे पदे च रत्नानि, योजने रसकूपिका ।
भाग्यहीना न पश्यन्ति, बहुरत्ना वसुन्धरा ॥

२०

वैद्या वदन्ति कफपित्तमरुद्विकारान्,
ज्योतिर्विदो ग्रहकृत प्रवदन्ति दोषम् ।
भूताभिषङ्ग इति भूतविदो वदन्ति,
प्राचीनकर्म बलवन्मुनयो वदन्ति ॥

२१

आरूढा प्रशमश्रेणीं, श्रुतकेवलिनोऽपि च ।
[illegible] दुष्टेन कर्मणा ॥

२२

सम्पद्यते बुद्धि, सा मति, सा च भावना ।
। एव, यादृशी भवितव्यता ॥

१७

पत्रं नैव यदा करीरविटपे दोषो वसन्तस्य किं ।
नोलूकेन विलोक्यते यदि दिवा सूर्यस्य किं दूषणम् ॥
धारा नैव पतन्ति चातकमुखे मेघस्य किं दूषणं ।
यद्धात्रा निजभालपट्टलिखितं तन्मार्जितुं कः क्षमः ॥

१८

ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे ।
विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तः सदा संकटे ॥
रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः ।
सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥

१९

जाता सूर्यकुले पिता दशरथः क्षोणीभुजामग्रणीः ।
सीता सत्यपरायणा प्रणयिनी यस्यानुजो लक्ष्मणः ॥
दोर्दण्डेन समो न चास्ति भुवने प्रत्यक्षविष्णुः स्वयं ।
रामो येन विडम्बितोऽपि विधिना चान्ये जने का कथा ॥

२०

समानुसारिणी लक्ष्मीः कीर्तिस्त्यागानुसारिणी ।
अभ्यासानुसारिणी विद्या बुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥

१८

पूर्वदत्तेषु या विद्या, पूर्वदत्तेषु यद्धनम् ।
पूर्वदत्तेषु या भार्या, अग्रे धावति धावति ॥

१९

पदे पदे च रत्नानि, योजने रसकूपिका ।
भाग्यहीना न पश्यन्ति, बहुरत्ना वसुन्धरा ॥

२०

वैद्या वदन्ति कफपित्तमरुद्विकारान्,
ज्योतिर्विदो ग्रहकृत प्रवदन्ति दोषम् ।
भूताभिपन्न इति भूतविदो वदन्ति,
प्राचीनकर्म बलवन्मुनयो वदन्ति ॥

२१

आरूढा प्रशमश्रेणीं, श्रुतकेवलिनोऽपि च ।
भ्राम्यन्तेऽनतससारमहो ! दुष्टेन कर्मणा ॥

२२

सा सा सम्पद्यते बुद्धिः, सा मति, सा च भावना ।
सहायास्तादृशा एव, यादृशी भवितव्यता ॥

२३

आपदा-मापतन्तीनां, हितोऽप्यायाति हेतुताम् ।
मातृजङ्घा हि वत्सस्य स्तम्भीभवति बन्धने ॥

२४

यात्यधोऽधः प्रयात्युच्चैर्नरः स्वैरेव चेष्टितैः ।
अधः कूपस्य खनक ऊर्ध्वं प्रासादकारकः ॥

२५

उपर्युपरि लोकस्य सर्वो गन्तुं समीहते ।
यतते च यथाशक्ति न च तद्वर्तते तथा ॥

२६

सन्ति पुत्राः सुबहवो दरिद्राणामनिच्छताम् ।
नास्ति पुत्रः समृद्धानां विचित्रं विधिचेष्टितम् ॥

२७

प्रायेण श्रीमतां लोके भोक्तुं शक्तिर्न विद्यते ।
काष्ठान्यपि हि जीर्यन्ते दरिद्राणाम सर्वशः ॥

२८

इच्छया क्रियते कर्म स्वयं परिभुज्यते ।
सुखदं जायते तेन दुःखं तेनैव जायते ॥

२९

नाल सुखाय सुहृदो, नाल दु खाय शत्रव. ।
न च प्रज्ञाऽलमर्थाना, न सुखानामल धनम् ॥

३०

असुहृत्सुहृच्चापि, सशत्रुमित्रवानपि ।
सुप्रज्ञ प्रज्ञया हीनो दैवेन लभते सुखम् ॥

३१

दृश्यते हि कुले जातो, दर्शनीय' प्रतापवान् ।
दु.ख जीवन्सहामात्यो, भवितव्य हि तत्तथा ॥

३२

क्व च ननु जनकाधिराजपुत्री,
क्व च दशकन्धरमन्दिरे निवास ।
अति खलु विषम पुरा कृतानां,
भव न्ति हि जन्तुषु कर्मणा विपाक ॥

३३

यदेव कर्म केवल, पुराकृत शुभाशुभम् ।
तदेव पुत्र सार्थक, भवत्यमुत्र गच्छत ॥

१७

पौलस्त्यः कथमन्यदारहरणे दोषं न विज्ञातवान् ।
रामेणापि कथं न हेम हरिणस्यासम्भवो लक्षितः ॥
अक्षैश्चापि युधिष्ठिरेण सहसा प्राप्तो ह्यनर्थः कथम् ।
प्रत्यासन्नविपत्तिमूढमनसां प्रायो मतिः क्षीयते ॥

१८

यद्धात्रा निजभालपट्टलिखितं स्तोकं महद्वा धनं ।
तत्प्राप्नोति मरुस्थलेऽपि नितरां मेरौ ततो नाधिकम् ॥
तद्धीरो भव वित्तवत्सु कृपणां वृत्तिं वृथा मा कृथाः ।
कूपे पश्य पयोनिधावपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलम् ॥

१९

नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलम्
विद्यापि नैव न च यत्नकृतापि सेवा ।
कर्माणि पूर्वतपसा किल संचितानि
काले फलन्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥

२०

द्यूतेन धनमिच्छन्ति मानमिच्छन्ति सेवया ।
भिक्षया मोक्षमिच्छन्ति ते दैवेन विडम्बिताः ॥

३८

कृतकर्मक्षयो नास्ति, कल्पकोटिशतैरपि ।
अवश्यमेव भोक्तव्य, कृत कर्म शुभाशुभम् ॥

३६

त्रिभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मासै-स्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनैः ।
अत्युग्रपुण्यपापाना-मिहैव फलमश्नुते ॥

४०

एक उत्पद्यते जन्तु-रेक एव विपद्यते ।
कर्माण्यनुभवत्येकः, प्रचितानि भवान्तरे ॥

४१

यथा ह्येकेन चक्रेण, न रथस्य गतिर्भवेत् ।
एव पुरुषकारेण, विना दैव न सिध्यति ॥

४२

उद्योगिन पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मी,
दैवेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति ।
दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या,
यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोष ॥

२३

यद्यपि तरणेः किरणैः सकलमिदं विश्वमुज्ज्वलं विदधे।
तदपि न पश्यति घूक पुराकृतं भुज्यते कर्म॥

२४

नैवागच्छति नो याति स्वयं जीवो हि निर्गुणः।
कर्म्मोर्मिभिश्च नीयते चतुर्गतिषु बोधगः॥

२५

स्वकृतैर्जायते जन्तुः स्वकृतैरेव वर्धते।
सुखदुःखे तथा मृत्युं स्वकृतैरेव विन्दति॥

२६

अन्यथा परिणमत्यर्थे पूर्वं कर्म शुभाशुभम्।
बुद्धिरपि तेन पौरुषं गम्यते कर्मणोदितः॥

२७

स्वयं कर्म करोत्यात्मा स्वयं तत्फलमश्नुते।
स्वयं भ्रमति संसारे स्वयं मोक्षं गच्छति॥

२८

सुखस्यानन्तरं दुःखं दुःखस्यानन्तरं सुखम्।
सुखदुःखौ समावर्त्तौ चक्रवत् परिवर्तते॥

४६

यः सुन्दरस्तद्वनिता कुरूपा,
या सुन्दरी सा पतिरूपहीना।
यत्रोभय तत्र दरिद्रता च,
विधेर्विचित्राणि विचेष्टितानि ॥

५०

नादत्ते कस्यचित्पाप, न चैव सुकृत विभु ।
अज्ञानेनावृतं ज्ञान, तेन मुह्यन्ति जन्तवः ॥

५१

कर्मणा जायते जन्तु, कर्मणैवाभिलीयते ।
सुख दु:ख भय क्षेमं, कर्मणैवाभिपद्यते ॥

५२

कान्त वक्ति कपोतिकाकुलतया नाथान्तकालोऽधुना ।
व्याधोऽधो धृतचापस'ज्जतशरः श्येनः परिभ्राम्यति ॥
इत्थ सत्यहिना स दष्ट इषुणा श्येनोपि तेनाहत ।
तूर्णं तौ तु यमालय प्रतिगतौ दैवी विचित्रा गतिः ॥

३३

यद्यपि नरस्तोः चिरजीवी सुखमिदं विषयमुक्तं विदधि ।
तदपि न पश्यति मूढः प्राक्तनं भुज्यते कर्म ॥

३४

नैवागच्छति नो याति स्वयं जीवो हि पंगुवत् ।
कर्मारोपित जीवोऽसौ चतुर्गतिषु धावति ॥

३५

कर्मभिर्बध्यते जन्तुः स्वकृतैरेव वर्धते ।
मुमुक्षुस्तु तथा सर्वं स्वकृतैरेव भिन्दति ॥

३६

अन्यथा परिणमत्यर्थे कृतं कर्म शुभाशुभम् ।
एकस्मिन् येन दोषेण गम्यते कर्मभोगिनः ॥

३७

स्वयं कर्म करोत्यात्मा स्वयं तत्फलमश्नुते ।
स्वयं भ्रमति संसारे स्वयं मोक्षञ्च गच्छति ॥

३८

सुखस्यानन्तरं दुःखं दुःखस्यानन्तरं सुखम् ।
सुखदुःखे समायान्ती चक्रवत् परिवर्तते ॥

४९

यः सुन्दरस्तद्वनिता कुरूपा,
या सुन्दरी सा पतिरूपहीना ।
यत्रोभय तत्र दरिद्रता च,
विधेर्विचित्राणि विचेष्टितानि ॥

५०

नादत्ते कस्यचित्पाप, न चैव सुकृत विभुः ।
अज्ञानेनावृतं ज्ञान, तेन मुह्यन्ति जन्तवः ॥

५१

कर्मणा जायते जन्तु, कर्मणैवाभिलीयते ।
सुखं दुःख भय क्षेमं, कर्मणैवाभिपद्यते ॥

५२

कान्त वक्ति कपोतिकाकुलतया नाथान्तकालोऽधुना ।
व्याधोऽधो धृतचापसज्जितशरः श्येन. परिभ्राम्यति
इत्थं सत्यहिना स दष्ट इषुणा श्येनोपि तेनाहत
तूर्णं तौ तु यमालय प्रतिगतौ दैवी विचित्रा.

१३

गाढमनुत्पततु गच्छतु वा दिगन्त-
मम्भोनिधिं विशतु तिष्ठतु वा यथेष्टम्।
जन्मान्तरार्जितशुभाशुभकृन्नराणां,
छायेव न त्यजति कर्मफलानुबन्धः।

१४

नीचैर्यथा भवति तस्य पुरः प्रयाणं
सर्वो जनः सुजनतामुपयाति तस्य।
कृत्स्ना च भूर्भवति सन्निधिरत्नपूर्णा
यस्यास्ति पूर्वसुकृतं विपुलं नरस्य॥

१५

स ज्ञानदर्शनावरणवेद्यमोहायुषां तथा नाम्नः।
गोत्रान्तराययोश्चेति कर्मबन्धोऽष्टधा मौलः॥

१६

ज्ञानस्य ज्ञानिनां वाऽपि निन्दाप्रद्वेषमत्सरैः।
उपघातैश्च विघ्नैश्च ज्ञानघ्नं कर्म बध्यते॥

१७

स्नेहाभ्यक्तशरीरस्य रेणुनाऽऽश्लिष्यते यथा गात्रम्।
रागद्वेषक्लिन्नस्य कर्मबन्धो भवत्येवम्॥

६८

स्वयं कृतानि कर्माणि, स्वयमेवानुभूयते ।
कर्मणामकृतानां च, नास्ति भोग कदाऽपि हि ॥

६९

न कर्मणा पितु पुत्र., पिता वा पुत्रकर्मणा ।
मार्गेणान्येन गच्छन्ति, बद्धा. सुकृतदुष्कृते. ॥

७०

यदिह क्रियते कर्म, तत् परत्रोपभुज्यते ।
मूलसिक्तेषु वृक्षेषु, फल शाखासु जायते ॥

७१

ग्रहा रोगा विषा सर्पा, डाकिन्यो राक्षसास्तथा ।
पीडयन्ति नर पश्चात्, पीडित पूर्वकर्मणा ॥

७२

यादृशं क्रियते कर्म, तादृशं भुज्यते फलम् ।
यादृशमुप्यते बीज, तादृशं प्राप्यते फलम् ॥

७३

निपानमिव मण्डूका, सरः पूर्णमिवाण्डजा ।
शुभकर्माणमायाति, सद्भुशा सर्वसम्पद ॥

७३

नो, मृत्तिका नैव जलं नाप्यग्निः कर्मशोधना।
शोधयन्ति बुधाः कर्म ज्ञानध्यानतपोबलाः॥

७४

यत्र वा तत्र वा यातु यद्वा तद्वा करोत्वसौ।
तथापि मुच्यते प्राणी न पूर्वकृतकर्मणा॥

७५

स्वयं कृतं कर्म यदात्मना पुरा
फलं तदीयं लभते शुभाशुभम्।
परेण दत्तं यदि लभ्यते स्फुटं
स्वयं कृतं कर्म निरर्थकं तदा॥

•

इत्थं कर्मकटुप्रपाकफलिताः संसारघोरार्णवे
जीवा दुर्गतिदुःखवाडवशिखासन्तानसंतापिताः।
जन्मापमृत्युमहोर्मिजालनिचिता मिथ्यात्ववातेरिताः
क्लिश्यन्ते तदिदं प्रशान्तु निधनं कृत्वा स्वसिद्धर्षिनः॥

संसारस्वरूप ।

१

जन्म दुःखं जरा दुःखं, मृत्युदुःखं पुनः पुनः ।
संसारसागरे दुःखं, तस्माज्जागृत जागृत ॥

२

माता नास्ति पिता नास्ति, नास्ति भ्राता सहोदर ।
अर्थो नास्ति गृहो नास्ति, तस्माज्जागृत जागृत ॥

३

कामः क्रोधस्तथा लोभो, देहे तिष्ठन्ति तस्कराः ।
ज्ञानखड्गप्रहारेण, तस्माज्जागृत जागृत ॥

४

आशा हि लोकान्बध्नाति, कर्मणा बहुचिंतया ।
आयुःक्षयं न जानाति, तस्माज्जागृत जागृत ॥

५

एके गायन्ति नृत्यन्ति, रुदन्त्यन्ये सुदुःखिता ।
क्रीडन्त्येके हसन्त्येके, चित्रा संसारवृत्तयः ॥

६

रम्यं हर्म्यतलं नव च मधुरा कान्ता मनोहारिणी ।
बालस्याननुगा गता गिरिभिया मात्रापरा भारमता ॥
एतान्येकदिनेऽभिमतानि नियतं नश्यन्ति ते सङ्गति ।
मिथ्ये मूढ! निमीलिते तनुरियं ते नास्ति किं कारणम् ॥

७

देवलोके मृत्युलोके च तिरश्चि नरकेऽपि च ।
न सा योनिर्न तद्रूपं न स देशो न तत्कुलम् ॥

८

न तद्दुःखं सुखं किञ्चित् पर्यायो न विद्यते ।
यत्र ते प्राणिनः सम्बन्धाधारकैर्न बाधितम् ॥
स्वर्गी पतति साक्षेपं श्वा स्वर्गमधिरोहति ।
श्रोत्रियः सारमेयः स्यात् कृमिर्वा श्वपचोऽपि वा ॥

९

क्वचिद्वीणावादः क्वचिदपि च हाहेति रुदितं ।
क्वचिन्नारी रम्या क्वचिदपि जराजर्जरवपुः ॥
क्वचिद्विद्वद्गोष्ठी क्वचिदपि सुरामत्तकलहो ।
न जाने संसारः किममृतमयः किं विषमयः ॥

१०

नलिनीदलगतजलमतितरलं ।
तद्वज्जीवितमतिशयचपलम् ॥
विद्धि व्याधिव्यालग्रस्तं ।
लोकं शोकहतं च समस्तं ॥

११

आयुर्वर्षशतं नृणां परिमितं रात्रौ तदर्धं गतं ।
तस्यार्धस्य परस्य चार्धमपरं बालत्ववृद्धत्वयोः ॥
शेषं व्याधिवियोगदुःखसहितं सेवादिभिर्नीयते ।
जीवे वारितरङ्गबुद्बुदसमे सौख्यं कुतः प्राणिनाम् ॥

१२

अनेकशास्त्रं बहुवेदितव्यमल्पश्च कालो बहवश्च विघ्नाः ।
यत्सारभूतं तदुपासितव्यं,हंसो यथा क्षीरमिवाम्बुमध्यात्

१३

निर्विवेकतया बाल्यं, कामोन्मादेन यौवनम् ।
वृद्धत्वं विकलत्वेन, सदा सोपद्रवं नृणाम् ॥

१४

मातर्मूत्रपुरीषाभ्यां मध्यात्ते कुक्षिपासता ।
दह्यते कामेन कामान्तो माक्षिको गिरि विह्वला ॥

१५

गतसारेऽत्र संसारे सुखभ्रान्तिः शरीरिणाम् ।
लालापानमिवाङ्गुष्ठे, बालानां स्तन्यविभ्रमः ॥

१६

निमेषैक घटी पूर्णा जीवस्तु मनुष्यानाम् ।
मुक्तान् कुरुत सुराणामप्यभिर्क का कथा नृणाम् ॥

१७

संसारविषवृक्षस्य द्वे फले अमृतोपमे ।
काव्यामृतरसास्वादः आलापः सज्जनैः सह ॥

१८

मत्ता या प्रेयसी कश्मीरकुम्भनामरणकृता ।
काम एवा महाकुले दिवापि भीति पम वा ॥

१९

एकोऽपि मत्सरपर पश्चात्तन्यो गुणः परे ।
सर्वे निःशेषि संसारे शान्ति का केन लोप्यते ॥

२०

यथा काष्ठञ्च काष्ठञ्च समेयातां महोदधौ ।
समेत्य च व्यपेयातां, तद्वद् भूतसमागमः ॥

२१

यथा हि पथिकः कश्चिच्छायामाश्रित्य तिष्ठति ।
विश्रम्य च पुनर्गच्छत्तद्वद् भूतसमागमः ॥

२२

पुत्रमित्रकलत्रेषु, सक्ताः सीदन्ति जन्तवः ।
सरःपङ्कार्णवे मग्ना जीर्णा वनगजा इव ॥

२३

रम्भागर्भसमः सुखी शिखिशिखावर्णाभिरुग्धरग ।
सूचीभिः प्रतिरोमभेदितवपुस्तारुण्यपुण्यः पुमान् ॥
दुःखं यल्लभते तदष्टगुणितं स्त्रीकुक्षिमध्यस्थितौ ।
सपद्येत ततोऽप्यनन्तगुणितं जन्मक्षणे प्राणिनाम् ॥

२४

कस्य दोषः कुले नास्ति, व्याधिना को न पीडितः ।
व्यसनं केन न प्राप्तं, कस्य सौख्यं निरन्तरम् ॥

१५

वयसि गते कः कामविकारः शुष्के नीरे कः कासारः ।
क्षीणे वित्ते कः परिवारो ज्ञाते तत्त्वे कः संसारः ॥

१६

का तव कान्ता ! कस्ते पुत्रः संसारोऽयमतीव विचित्रः ।
कस्य त्वं वा कुत आयातः तत्त्वं चिन्तय तदिदं भ्रातः ॥

१७

माता पुत्री स्वसा भार्या सैव सम्पद्यतेऽङ्गजा ।
पिता पुत्रः पुनः सोऽपि लभते पौत्रिकं पदम् ॥

१८

रागोपमयो जीव कामक्रोधवशंगतः ।
लोभमोहमदाविष्टः संसारे संसरत्यसौ ॥

१९

गजकर्णमिवाचलं मत्स्यार्थं पदे पदे ।
मधिकाधवसमुद्रे मत्स्यदुर्मिरावृत ॥

२०

न पिता भ्रातरः पुत्रा न भार्या न च बान्धवाः ।
न त्राता मरणात् यस्य, मग्नाः संसारसागरे ॥

३१

केनाञ्चितानि नयनानि मृगाङ्गनाना।
कोऽलङ्करोति रुचिराङ्गरुहान्मयूरान् ?॥
कश्चोत्पलेषु दलसन्निचय करोति।
को वा दधाति विनय कुलजेषु पुंसु ?॥

३२

क कण्टकानां प्रकरोति तैक्ष्ण्य।
विचित्रभाव मृगपक्षिणा च॥
स्वभावत सर्वमिद प्रवृत्त।
न कामचारोऽस्ति कुत. प्रयत्न ?॥

३३

न समा वासरा. सर्वे, नैकरूपमिद जगत्।
भवन्ति विविधैर्भावै, प्रायश प्राणिनां दशा॥

३४

स्वप्ने यथाऽय पुरुषः प्रयाति, ददाति गृह्णाति करोति वक्ति
निद्राक्षये तच्च न किञ्चिदस्ति, सर्वं तथेदं हि विचार्यमाणम्

३५

यावज्जनन तावन्मरणा, तावज्जननीजठरे शयनम्।
इति संसारे स्फुटतरदोष, कथमिह मानव! तव संतोष

१६
आधिव्याधिजरामृत्युभयाग्निसमाकुला ।
प्रदीप्तागारकल्पोऽयं संसारः सर्वदेहिनाम् ॥

१७
सर्वत्र सर्वस्य सदा प्रवृत्ति-
दुःखस्य नाशाय सुखस्य हेतोः ।
तथाऽपि दुःखं न विनाशमेति ।
सुखं न कस्यापि भवेत् स्थिरत्वम् ॥

१८
यथा मृगा मृत्युभयेन भीता-
उद्ग्रस्तकर्णा न लभन्ति निद्राम् ।
एवं बुधा ज्ञानसमन्विता हि ।
संसारभीता न करन्ति पापम् ॥

धूत ।

१
न भिक्षवः तिष्ठन्ति पूर्वं यत्र प्रवर्तते ।
न भूतमात्रस्य, भिद्यन्ते यत्र पावकाः ॥

२

द्यूतमेतत्पुरा कल्पे दृष्ट वैरकर नृणाम् ।
तस्माद् द्यूत न सेवेत, हास्यार्थमपि बुद्धिमान् ॥

३

विषादः कलहो [1]राटिः, कोपो मानः श्रमो भ्रम ।
पैशुन्य मत्सर· शोक सर्वे द्यूतस्य बान्धवा ॥

४

द्यूत च मांस च सुरा च वेश्या,पापर्धिचौर्ये परदारसेवा
एतानि सप्त व्यसनानि लोके, घोरातिघोर नरक नयन्ति

५

एकैकव्यसनाद् दुःखम्, प्राप्ताश्चंते विचक्षणाः ।
सप्तव्यसनत. किं न, प्राणी प्राप्तोऽति दु खिताम् ॥

६

नास्ति द्यूतसम पाप, नास्ति द्यूतसमो रिपुः ।
पाण्डवाः प्रौढपुण्याश्च, प्राप्ता दुःख तु द्यूतत ॥

---

१ राष, रार

७

धर्म्ये नलसमो भूपः यशो तु अनुरञ्जन ।
स भ्राता द्यूतस्नेहेन गतवान् हि वनेषु वनम् ॥

८

द्यूत हिंसाकरं प्राहे द्यूतं दुःखप्रभाषितम् ।
यतेन चौर्यमाप्तोऽपि द्यूतात् दुःखं सुधा ब्रह्म ॥

९

यत हि सर्वथा त्याज्यम् मातृपितृप्रियकारिभिः ।
नरकं प्राप्यते द्यूतात् द्यूतात् तिर्यञ्चता भवेत् ॥

१०

एकया जिह्वया दुःखं नोच्यते द्यूतजं महत् ।
अतो वै सर्वथा त्याज्यम् द्यूत संसारवर्धनम् ॥

मांस।

१

मद्यं मांसभक्षणं रात्री-भोजनं कन्दभक्षणं ।
ये कुर्वन्ति वृथा तेषां तीर्थयात्रा जपस्तपः ॥

२

न भक्षयति यो मांस, न च हन्यान्न घातयेत् ।
तन्मित्र सर्वभूतानां मनुः स्वायम्भवोऽब्रवीत् ॥

३

नहि मांस तृणात्काष्ठा–दुपलाद्वाऽपि जायते ।
हत्वा जन्तु ततो मांस, तस्माद्दोषस्तु भक्षणे ॥

४

यदि चेत्खादको न स्यान्न तदा घातको भवेत् ।
घातक· खादकार्थाय, तद्घातयति वै नरः ॥

५

भक्षयित्वाऽपि यो मांस, पश्चादपि निवर्तते ।
तस्यापि सुमहान् धर्मो, य· पापाद्विनिवर्तते ॥

६

ये भक्षयन्ति मांसानि, भूतानां जीवितैषिणाम् ।
भक्ष्यन्ते तेऽपि भूतैस्तैरिति मे नास्ति संशयः ॥

७

शुक्राच्च तात संभूतिर्मांसस्येह न संशयः ।
भक्षणे तु महान्दोषो निवृत्त्या पुण्यमुच्यते ॥

८

गृहीतमांसस्य नो विद्या नो दया मांसभोजिनः ।
द्रव्यलुब्धस्य नो सत्यं स्त्रैणस्य न पवित्रता ॥

९

मांसभक्षैः सुरापानैर्मूर्खैश्चाक्षरवर्जितैः ।
पशुभिः पुरुषाकारैर्भाराक्रान्तास्ति मेदिनी ॥

१०

सर्वं शुक्रं भवेद् ब्रह्म विष्णुर्मांसे प्रवर्तते ।
ईश्वरोऽस्थिसमिभूतं तस्मान्मांसं न भक्षयेत् ॥

११

शिवो मांसनिषेवाद्धि किमुचित किं तेन मर्यं विना ।
सर्वं चापि तव प्रिय प्रियमहो नाराङ्गनानामिति यद् ॥
तास्त्रीरतये कुतस्तव धनं द्यूतेन चौर्येण वा ।
चौर्यद्यूतपरिश्रमोऽपि भवतो भ्रष्टस्य का वा गतिः ॥

१२

मां स भक्षयिताऽमुत्र यस्य मांसमिहाद्म्यहम् ।
एतन्मांसस्य मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥

१३

योऽत्ति यस्य यदा मांसमुभयो पश्यतान्तरम् ।
एकस्य क्षणिका प्रीतिरन्य. प्राणैर्विमुच्यते ॥

१४

स्वमांस परमांसेन, यो वर्द्धयितुमिच्छति ।
नास्ति क्षुद्रतरस्तस्मात् स नृशसतरो नर. ॥

१५

परमांसानि भुक्तानि, विविधानि पुरा भवेत् ।
इद ते हि शरीरोत्थ, कथ नो भुज्यते त्वया ॥

१६

पच्यते पावके पापै, पील्यते तिलवत् खलै. ।
दह्यते दहने रौद्रे, नरके घोरवेदने ॥

१७

न पल जायते वृक्षात्, न भूम्यां नैव पर्वते ।
जन्तूनां घाततो नून, पल भवति निश्चितम् ॥

१८

कुलशीलवता तस्मान्मास त्याज्य सदैव हि ।
इहलोकेऽप्यशुचिता, परलोके नरके व्रजेत् ॥

१९

भिन्न पापकर्म परं सुविचारय् दुःखस्य मूल परम् ।
ज्ञात्वा सम्यग्नैर्विवेकसहितैर्लोकद्वये निन्दितम् ॥

२

नाकृत्वा प्राणिनां हिंसा मांसमुत्पद्यते क्वचित् ।
न च प्राणिवधः स्वर्ग्यस्तस्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥

२१

मांसादनात्परमस्ति वैदेभीः सुमतिः सुमम् ।
नीचं सत्त्व यतः पुरुषं भवा-विमासस्य् गतिः ॥

२२

भवन्मन्ति यदूस् यत्र मनस्तत्र प्रवर्तते ।
रागिणा मांसशुद्धि स्यात् दुःखाय विरागता ॥

२३

पापकर्मचरे पूर्वे रौद्रध्यानपरायणे ।
मांसभुग् मरणं प्राप्य स्वर्णा सरते दुर्गतिः ॥

२४

तिलसर्षपमात्रं तु मांसं यो भक्षयेन्नरः ।
स एव नरकं याति यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥

२५

मांसाशिनश्च दृश्यन्ते, रोगार्त्ता हीनदुर्बला ।
अमांसादा नीरोगाश्च, बलवन्तः सुखान्विताः ॥

२६

यावज्जीव तु यो मांस, विषवत् परिवर्जयेत् ।
वसिष्ठो भगवानाह, स्वर्गलोक स गच्छति ॥

२७

सा रेवती या नरके प्रविष्टा ।
मांसादनाद् भीमकुकर्मकर्त्री ॥
श्रीश्रेणिकेनापि पलाशनाच्च ।
प्राप्ता हि पीडा नरकस्य तीव्रा ॥

२८

स्नेहो दयाऽपि हृदि काऽऽमिषलोलुपाना ? ।
किं चिल्लयाऽपि पतिमांसदलानि नैच्छत् ? ॥
नाखादि किं निजकुटुम्बमपि द्विजिह्वी ? ।
श्वान स्वमन्यदपि किं दहतीह नाग्नि ? ॥

मदिरा ।

१

येषां पश्यत भो ! सुराव्यसनिनां दुःखान्विता दुर्दशा ।
गच्छन्तोऽपि पतन्ति दृष्टिविकला मार्गे किलेतस्ततः ॥
अज्ञानात्प्रलपन्त्यसंगतमथाऽव्यक्तं च तुच्छं वचो ।
दण्डादण्डि परस्परं विदधते निष्कारणं बालिशा ॥

२

ख्यातं भारतमण्डले यदुकुलं श्रेष्ठं विशालं परं ।
साक्षाद्देवविनिर्मिता वसुमतीभूषा पुरी द्वारिका ॥
एतद् युग्मविनाशनं च युगपज्जातं यया सर्वथा ।
तन्मूलं मदिरा नु दोषजननी सर्वस्वसंहारिणी ॥

३

एकतश्चतुरो वेदान्, ब्रह्मचर्यं तथैकतः ।
एकतः सर्वपापानि मद्यपानं तथैकतः ॥

४

कैवल्यं धरणीपातमयथोचितजल्पनम् ।
सन्निपातस्य चिह्नानि, मद्यं सर्वाणि दर्शयेत् ॥

५

मद्यपस्य कुतः सत्यं दया मांसाशिनः कुतः ।
कामिनश्च कुतो विद्या निर्धनस्य कुतः सुखम् ॥

६

मधुर्कं मधु मायन्ते यत्र कुत्रापि शेरते ।
नग्ना विक्षिप्य गात्राणि बालका इव मद्यपाः ॥

चित्ते भ्रान्तिर्जायते मद्यपानाद्भ्रान्तं—
चित्तं पापचर्यामुपैति ।
पापं कृत्वा दुर्गतिं यान्ति मूढा—
स्तस्मान्मद्यं नैव पेयं न पेयम् ॥

८

यत्पीत्वा गुरवेऽपि कुप्यति विना हेतोस्तथा रोदिति ।
भ्राम्यति धावति स्तौति गाढसमपि व्यापेऽनपत्स्वदम् ॥
कौपीनं विवृणोति लोकपुरतोऽप्युन्मत्तचेष्टायते ।
तद्वा परिपन्थिमोहजननं मद्यं न पेयं बुधैः ॥

९

मातृस्वसृनिपुत्रीश्च पिबेन्मद्यं,मात्राथ द्विसेन यद्वा मिथ्या
परत दारान्मनसाऽपि नैषोप,सर्गमिषोद् एहन्तन्नेपथ्य

१०

बुद्धिं हिनस्ति सर्वां, मिथ्या प्रलपति हि विकलया बुद्ध्या
कामयते चागम्यं, सावद्य मद्यपानमत्त ॥

११

यादवा मद्यदोषेण, सर्वनाशं यथा गता ।
तदा सामान्यलोकस्य, दु खस्य वर्णना हि का ॥

१२

मद्य हि सर्वथा निन्द्य, त्याज्य वै बुद्धिशालिभि ।
मद्यदोषेण ये ये हि, प्राप्ता दु ख नरा भुवि ॥

१३

कस्तॉस्तान् गदितु शक्तो, ज्ञानहीनो नरोऽपर ।
मद्याद्धि नरकं यान्ति, जीवा ससर्गतोऽपि वा ॥

१४

मद्यपाने कुतः शौच, मद्य लोकेषु गर्हितम् ।
मद्याद्धनविनाशं च, निन्द्यं मद्य हि सर्वथा ॥

१५

षट्-पञ्चाशत्-कोटी च, कुलानि प्रथितानि वै ।
यादवानां पर दुःखं, प्राप्तं हि मद्यतो ध्रुवम् ॥

१६

मधुकता: सर्व याता: दग्धा हि द्वारिका तथा ।
वृकेन मद्यदोषेण सर्वं नाश्य ततो भुवि ॥

१७

दोषाणां कारणं मद्यं मद्यं कारणमापदाम् ।
रोगातुर इवापथ्यं तस्मान्मद्यं विवर्जयेत् ॥

१८

मद्यपाने कृते क्रोधो मानो लोभश्च जायते ।
मोहश्च मत्सरश्चैव दुष्टभाषणमेव च ॥

१९

मधुपाने मतिभ्रंशो मरणं जायते खलु ।
धर्मश्च तेभ्यो दातृत्वं न ध्यानं न च सत्क्रिया ॥

२०

विवेकः संयमो ज्ञानं सत्यं शौचं दया क्षमा ।
मद्यात् प्रलीयते सर्वं तृण्या वह्निकणादिव ॥

२१

यदुपागमतो यान्ति कान्तिकीर्तिमतिश्रियः ।
विचित्राश्चित्ररचना विलुठत्कज्जलादिव ॥

२२
देवताराधनं चैव गुरूणां चैव सेवनम् ।
शिष्टसगोऽपि नैवास्य, न धर्मो न च साधनम् ॥

२३
मद्यपानरसे मग्नो, नग्न स्वपिति [1]चत्वरे ।
गूढ च स्वमभिप्राय, प्रकाशयति लीलया ॥

२४
न जानाति पर स्व वा, मद्याच्चलितचेतनः ।
स्वामीयति वराक स्व, स्वामिन किङ्करीयति ॥

२५
मद्यमत्तो न जानाति, स्वजनान्यजनानि च ।
न शत्रु नैव मित्र च, न कलत्र न मातरम् ॥

२६
मद्यपस्य शवस्येव, लुठितस्य चतुष्पथे ।
मूत्रयन्ति मुखे श्वानो, व्यात्ते विवरशङ्कया ॥

२७
सततिनास्ति वंध्याया, कृपणस्य यशो न हि ।
कातरस्य जयो नैव, मद्यपस्य न सद्गति॰ ॥

---

१ चौक

१८

हसति नृत्यति गायति वल्गति
भ्रमति धावति मूर्च्छति शोचते ।
पतति रोदिति जल्पति गद्गद
श्वसिति ताम्यति मदनवशातुरः ॥

वेश्या ।

१

वेश्यासौ मदनज्वाला रूपेन्धनसमेधिता ।
कामिभिर्यत्र हूयन्ते यौवनानि धनानि च ॥

२

भव च सुरतज्वालाः कामाग्नि प्रद्योतिताः ।
नराणां यत्र हूयन्ते यौवनानि धनानि च ॥

३

इह सर्वस्वफलिनः कुलपुत्रमहाद्रुमाः ।
निष्फलत्वमलं यान्ति वेश्या–विहग–भक्षिताः ॥

४

जात्यन्धाय च दुर्मुखाय च, जराजीर्णाखिलाङ्गाय च।
ग्रामीणाय च दुष्कुलाय च गलत्कुष्ठाभिभूताय च॥
[1]यच्छन्तीषु मनोहरं निजवपुर्लक्ष्मीलवश्रद्धया।
[2]पण्यस्त्रीषु विवेककल्पलतिका शस्त्रीषु रज्येत क॥

५

एता हसन्ति च रुदन्ति च वित्तहेतो—
विश्वासयन्ति पुरुषं न च विश्वसन्ति।
तस्मान्नरेण कुलशीलसमन्वितेन,
वेश्या श्मशानघटिका इव वर्जनीया॥

६

तपो व्रत यशो विद्या, कुलीनत्वं दमो वय।
छिद्यन्ते वेश्यया सद्यः, कुठारेण लता यथा॥

७

दूरस्था पर्वता रम्या, वेश्या च मुखमण्डने।
युद्धस्य वार्ता रम्या च, त्रीणि रम्याणि दूरत.॥

---

१ अर्पयन्ती, २ गणिकासु।

१४
वेश्या सर्वधनापहा सुखहरा धर्मस्य विध्वंसिनी ।
ज्ञात्वैवं चतुरैर्विवेकसहितैः त्याज्या तु वेश्या सदा ॥
सर्पेशेन निषेवित बुधनुत जैन दयासंयुतम् ।
यो धर्मं कुरुते कलागुणनिधि. सोऽतीव वन्द्यो नृणाम् ॥

पारधिः ।

१
वसन्त्यरण्येषु चरन्ति दूर्वा.,
पिबन्ति तोयान्यपरिग्रहाणि ।
तथापि वध्या हरिणा नराणां,
को लोकमाराधयितु समर्थ. ॥

२
वैरिणोऽपि हि मुच्यन्ते, प्राणान्ते तृणभक्षणात् ।
तृणाहाराः सदैवैते, हन्यन्ते पशवः कथम् ॥

३
पापाटव्या प्रभावेण, श्वभ्रे याति नरो ध्रुवम् ।
रौद्रचित्तः सदा क्रोधी, दुष्टधीः पापचिन्तकः ॥

१

जीवानां भयभीतानां या हिंसा क्रियते सदा।
पापरूपी तु सा ज्ञेया तत्र कस्मात् सुरता कथम्॥

२

कण्टकैरपि ये विद्धा दुःखं यान्ति स्वात्मनः।
ते कुतः मांसकैः हत्वा हिंसां न कुर्वते कथम्॥

३

पापारम्भा प्रभावेण रौरवं नरकं गता।
सोऽपि मत्स्यफलेनैव मुक्तिं पातोऽथ पुत्रका॥

परस्त्रीलम्पटी।

१

अज्ञानतिमिरान्धा विषयामिषलम्पटाः।
भ्रमन्ति जन्तवो जीवा नानायोनिषु दुःखिताः॥

२

दिवा पश्यति नो घूकः काको नक्तं न पश्यति।
अपूर्वः कोऽपि कामान्धो दिवा नक्तं न पश्यति॥

३

परिपूर्णेऽपि तटाके, काकः कुम्भोदक पिबति ।
अनुकूलेऽपि कलत्रे, नीच. परदारलम्पटो भवति ॥

४

तस्करस्य कुतो धर्मो, दुर्जनस्य कुत. क्षमा ।
वेश्यानां च कुत. स्नेह., कुतः सत्यं च कामिनाम् ॥

५

स्वदेशजातस्य नरस्य नून, गुणाधिकस्यापि भवेदवज्ञा
निजाङ्गना यद्यपि रूपराशिस्तथापि लोकः परदारसक्त.॥

६

वासरेण क्षुधा नास्ति, निद्रा नास्ति च शर्वरी ।
सकामस्य हि पुरुषस्य, हृदये वसति कामिनी ॥

७

परदारा न गन्तव्या, पुरुषेण विपश्चित्ता ।
यतो भवति दु.खानि, नृणां नास्त्यत्र संशयः ॥

८

वधो बन्धो धनभ्रशस्ताप शोकः कुलक्षयः ।
आयासकलहौ मृत्युर्लभ्यन्ते पारदारिकैः ॥

९

परदारा न गन्तव्या, सर्ववर्णेषु कर्हिचित् ।
नहीदृशमनायुष्यं त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥

१०

परस्त्रीसक्तलेशेनापि क्षोभमर्पयमा यथा ।
स्त्री कुष्ठादिरुन्मारी वा दुर्योधनरावणौ ॥

११

परनारी महामारी महापकारि सर्वथा ।
किमित्येषा दुरन्तेषु सर्वैरेवापि निन्दिता ॥

१२

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।
कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत् ॥

१३

यः कुरुते परयोषित्सङ्गं वाञ्छति यश्च धनं परकीयम् ।
यश्च तथा गुणवदभिमानी तस्य सुखं न परत्र न चेह ॥

१४

मातृवत् स्नेहं दारेषु, परार्थं परवेश्मिनम् ।
नयन्ति निःस्पृहिण्यो परदाराः परामयम् ॥

१५

प्राणातिपातः स्तैन्यं च, परदाराभिमर्शनम् ।
त्रीणि पापानि कायेन, नित्यशः परिवर्जयेत् ॥

१६

अष्टौ मनुष्या न लभंति निद्रां,
प्रवासिको व्याधियुतश्च रोगी ।
विद्यार्थसक्तो परदारं रक्तः,
प्रियावियोगी स्वजनेन मुक्तः ॥

१७

वृथा ज्ञानं वृथा ध्यानं, वृथा जापस्तपस्तथा ।
वृथा विनय धर्मश्च, यस्य नार्या मनो हृतम् ॥

१८

अप्रिय पुरुष चापि, परद्रोह परस्त्रियम् ।
अधर्ममनृत चैव दूरात्प्राज्ञो विवर्जयेत् ॥

१९

कामी त्यजति सद्वृत्तं, गुरोर्वाणीं ह्रियं तथा ।
गुणानां समुदाय च, चेत स्वास्थ्य तथैव च ॥

१

चित्रण्डेरं कारोपे कुमाककुमार्जवम् ।
अमिन्द्रसलोगस्य समते पारतासिक ॥

११

नार्यो परिषप सार्द्धं कुर्वाणा पराविषषा ।
पृथोऽपि पूष्यते मावलवदो न कर्ष पुनः ॥

१२

कान्तसिन्निनण्डेर वीक्षानाममर्गं पुमि ।
मवेत्स्वाराससुखोऽन्यदाराम् वा विवर्जयेत् ॥

१३

संभाषयेत् स्त्रियम् नैव पूर्वदृष्टां च न करेत् ।
कर्मा च वर्जयेत्सा नो परदैलिकामपि ॥

४

परस्त्रीसमनामूनं धनहानिं कुलक्षयम् ।
देहमाणिक दुःखं मासोऽमात्यो रामणा ॥

५

बस्मा परिवर्तनी रासो कर्णवे कममदाऽमिता ।
बोरमित्वाऽस्य रमो वै पुत्रैव बीमयते न हि ॥

२६

रावणो स तदा प्राह, शृणु भ्रातः! वचो मम।
अवश्यं मरणं लोके, सङ्गेन परयोषिताम्॥

२७

दीयतां रामदेवस्य, मैथिली सुखहेतवे।
कुलकीर्त्योर्यतो वृद्धिर्जायते नियत विभो!॥

२८

तेन वाक्येन क्रुद्धोऽसौ, जगादेव विभीषणं।
रे रे पाप! दुराचार!, ममाग्रे किं प्रजल्पसि॥

२९

पश्यतां रावणस्यैव, सर्वराज्यादिनाशनम्।
दोषेण पररामायाः, कीर्तिनाश सर्वेव च॥

३०

परस्त्री हि परं त्याज्या, परलोकविनाशिनी।
द्रव्यहानिकरी ज्ञेया, कीर्तिदेहविनाशिका॥

३१

परस्त्रीत्यागिनः शूराः, निर्भयाः सर्वविष्टपे।
विचरन्ति यथेच्छं ते, कीर्तियुक्ता नरोत्तमाः॥

१२

यन्नेषां क्षुद्रलोकानां, सुखाय कर्मणा हि क्व ।
सुखेन ग्रन्थसमितु, परम मार्क मनेत ॥

१३

जातिकल्पके वरं कृत्वा ब्यागी च सर्पिणी तथा ।
न तु कौलकुलेनाऽपि परदारा कदाचन ॥

१४

पञ्जुकी च ये रम्या सुखस्ते वै वरांगनाः ।
तैर्युक्तं हि परोक्षितं, नाऽत्र कार्या विचारणा ॥

१५

इति ज्ञात्वा बुधैस्तस्मात् परदाराऽविनिन्दिता ।
सन्तोषो नियमारीभिः कर्तव्यो धर्मकामस ॥

कामदेव ।

१

न कदरं न वा तीव्रमाधुर्य पुष्पकम्पना ।
तथापि नित्यमैत्रासी-मधुना .

२

उडुराजमुखी गजराजगतिः-स्तरुराजविराजितजघनतटि ।
यदि सा दयिता हृदये वसति,क्व जपः क्व तपः क्व समाधिरतिः

३

विश्वामित्र-पराशरप्रभृतयो वाताम्बुपर्णाशना-
स्तेऽपि स्त्रीमुखपङ्कज सुललित दृष्ट्वैव मोहं गता॰ ॥
शाल्यन्नं सघृत पयोदधियुत ये भुञ्जते मानवाः ।
स्तेषामिन्द्रियनिग्रहो यदि भवेत् विन्ध्यस्तरेत्सागरे ॥

४

कृश. काणः खञ्जः श्रवणरहितः पुच्छविकलो ।
व्रणी पूयक्लिन्न. कृमिकुलशतैराचिततनु. ॥
क्षुधाक्षामो जीर्णः पीठरककपालावृतगल ।
शुनीमन्वेति श्वा हतमपि निहन्त्येव मदनः ॥

५

घृतकुम्भसमा नारी, तप्ताङ्गारसमः पुमान् ।
तस्माद् घृतं च वह्निं च, नैकत्र स्थापयेत् बुध ॥

१२

भिक्षाशनं तदपि नीरसमेकवारम् ।
शय्या च भूः परिजनो निजदेहमात्रं ॥
वस्त्रं च जीर्णं शतखंडमयी च कन्था ।
हा हा तथापि विषया न परित्यजन्ति ॥

१३

बालरण्डा तपस्वी च, कीलबद्धश्च घोटकः ।
अन्तःपुरगता नारी, नित्यं ध्यायन्ति मैथुनम् ॥

१४

कामः क्रोधस्तथा लोभो, हर्षो मानो मदस्तथा ।
षड्वर्गमुत्सृजेदेव, तस्मिंस्त्यक्ते सुखी भवेत् ॥

१५

मात्रा स्वस्रा दुहित्रा वा, न विविक्तासनो भवेत् ।
बलवानिन्द्रियग्रामो, विद्वांसमपि कर्षति ॥

१६

यां चिन्तयामि सततं मयि सा विरक्ता ।
साप्यन्यमिच्छति जनं स जनोऽन्यसक्तः ॥
अस्मत्कृते च परितुष्यति काचिदन्या ।
धिक् तां च तं च मदनं च इमां च मां च ॥

१७

ध्यानमहामुद्रासमोऽस्ति को वा
मनोजयार्थैर्भणितो भवत्तु ।
नासोऽस्ति वीरस समोऽस्ति को वा
मत्ता न मोहं ब्रजन्ति-स्पर्धे ॥

१८

दीपस्य निकटोरेव मनः पीतमितामपि ।
तन्मार्गे मरोहन्ति वर्तयन्ते निकटांकुराः ॥

१९

स्थानान्याभि हर्म्याणि कुमारकाणां च सादरम् ।
कुमारान्याभि राष्ट्राणि कुमार्गान्त वतो गृभाम् ॥

२

विषस्य विषयाणाम् दृश्यते महदन्तरम् ।
उपभुक्तं विषं हन्ति विषयाः स्मरणादपि ॥

२१

पतङ्गमातङ्गकुरङ्गभृङ्ग-मीना हताः पञ्चभिरेव पञ्च ।
एकः प्रमादी स कथं न हन्यते यः सेवते पञ्चभिरेव पञ्च ॥

२२

प्राणिघातकवीराश्च, बहवः सन्ति भूतले ।
कन्दर्पघातको वीर, क्वचित्तिष्ठति वा न वा ॥

२३

न स्त्रीजित प्रमूढ· स्याद्दारागवशीकृत. ।
पुत्रशोकाद्दशरथो रामं, [1]जीव जायाजितोऽत्यजत् ॥

२४

तीव्रे तपसि लीनानामिन्द्रियाणां न विश्वसेत् ।
विश्वामित्रोऽपि सोत्कण्ठ कण्ठे जग्राह मेनकाम् ॥

२५

प्रथमे जायते चिंता, द्वितीये द्रष्टुमिच्छति ।
तृतीये दीर्घनिश्वासाश्चतुर्थे भजते ज्वरम् ॥

२६

पञ्चमे दह्यते गात्र, षष्ठे भुक्तं न रोचते ।
सप्तमे स्यान्महामूर्छा, उन्मत्तत्वमथाष्टमे ॥

---

१ राम ।

१७

—यमे मानसमन्दिरे यस्मै मुनयोऽप्युषिताः ।
दैवीः समागमन्तो वीतरागं न पश्यति ॥

१८

रमृदया प्रमदया विकसत्कलोषम् ।
लोके वहराग बकुलो मनुसिंधुसिन्धुः ॥
गतिगतः कुसुमा कुरुते विकास—
माशोभितस्तिलक उत्कलितो विभाति ॥

१९

क्रमेण विनिर्मितो ब्रह्मा क्रमेण निर्मितो हरिः ।
क्रमेण विनिर्मितः शम्भुः, तस्मात् क्रमेण निर्मितः ॥

२०

किं दुर्लभः सद्गुरुरस्ति लोके,
सत्सङ्गतिर्ब्रह्मविचारणा च ।
त्यागो हि सर्वस्य शिवात्मबोधः,
को दुर्लभः सर्वजनैर्मनोज्ञः ॥

२१

वसरो यावदपि कस्मात् स्मरत् मधुरं दर्शयं विना ।
यातो रसमध्ये मायाः न प्रतिमातुर्थं हितम् ॥

३२
न जातु काम· कामानामुपभोगेन शाम्यति ।
[1]हविषा [2]कृष्णवर्त्मेव, भूय एवाभिवर्धते ॥

३३
उपवासोऽवमौदर्यं, रसानां त्यजनं तथा ।
स्नानस्यासेवन चैव, ताम्बूलस्य च वर्जनम् ॥

३४
असेवेच्छानिरोधस्तु, ज्ञानस्य स्मरणं तथा ।
एते हि निर्जरोपाया, मदनस्य महारिपो ॥

३५
धन्यास्ते वदनीयास्ते, तैस्त्रैलोक्य पवित्रितम् ।
यैरेष भुवनक्लेशी, काममल्लो विनिर्जित ॥

३६
मातर स्वसुतां जामिं, रागान्धो नैव पश्यति ।
पशुवद्गमते तत्र, रामाऽपि स्वसुतादिषु ॥

३७
मदनोऽस्ति महाव्याधिर्दुश्चिकित्स्यः सदा बुधैः ।
ससारवर्धनोऽत्यर्थं, दु खोत्पादनतत्परः ॥

---

१ होम, २ अग्नि ।

४३

नासौ जयी जितः येन नक्रव्यालमृगाधिपाः ।
जितः तेनैव येनेह दान्तो मारस्त्रिलोकजित् ॥

४४

प्रज्ञां विनाशयत्यादौ प्रविष्टो हृदि मन्मथः ।
दृष्टो गेहं समायाति दीपं निर्वाप्य तस्करः ॥

४५

व्याकीर्णकेशर–करालमुखा मृगेन्द्रा,
नागाश्च भूरिमदराजिविराजमानाः ।
मेधाविनश्च पुरुषाः समरेषु शूराः,
स्त्रीसन्निधौ परमकापुरुषा भवन्ति ॥

स्त्रीगुण ।

१

यस्य भार्या शुचिर्दक्षा भर्तारमनुगामिनी ।
नित्यं मधुरवक्त्री च, सा रमा न रमा रमा ॥

८

पतिर्हि देवो नारीणां, पतिर्बन्धुः पतिर्गतिः ।
पत्युर्गति समा नास्ति, दैवतं वा यथापतिः ॥

९

कार्येषु मन्त्री करणेषु दासी ।
भोज्येषु माता शयनेषु रम्भा ॥
धर्मानुकूला क्षमया धरित्री ।
भार्या च षाड्गुण्यवतीह दुर्लभा ॥

१०

यत्र नास्ति दधिमंथनघोषो, यत्र नोलघुलराः शिशवश्च
यत्र नास्ति गुरुगौरवरम्या तद्गृहाणि न गृहाणि भवन्ति

११

मनसि वचसि काये जागरे स्वप्नमार्गे ।
यदि मम पतिभावो राघवादन्यपुंसि ॥
तदिह दह शरीरं मामकं पावकेदं ।
सुकृतविकृतभाजो देव ! लोकेषु साक्षी ॥

१७

न भार्यान्ताडयेत् क्वापि, मातृवत् पालयेत् सदा ।
न त्यजेद् घोरकष्टेऽपि, यदि साध्वी पतिव्रता ॥

१८

पैशुन्यहिंसा–विद्वेष, मदाऽहंकारधूर्तता ।
नास्तिक्यसाहसस्तेय, दम्भान्साध्वी विवर्जयेत् ॥

१६

शाश्वतोयं धर्मपथ, सद्भिराचरितः सदा ।
यद्भार्याः परिरक्षन्ति, भर्त्तारो निर्बला अपि ॥

२०

अनुकूला विमलाङ्गीं, कुलजा कुशलां सुशीलसपन्नाम् ।
एतादृशीं सुभार्यां, पुरुष पुण्योदयाल्लभते ॥

२१

आसने भोजने दाने सम्माने प्रियभाषणे ।
दक्षया सर्वदा भाव्यं, भार्यया गृहमुख्यया ॥

२२

सतीनां पादरजसां, सद्य पूता वसुन्धरा ।
पतिव्रतां नमस्कृत्य, मुच्यते पातकान्नर· ॥

२६

नास्ति भार्यासमो बन्धुर्नास्ति भार्यासमा गतिः ।
नास्ति भार्यासमो लोके, सहायो धर्मसङ्ग्रहे ॥

३०

अर्द्धं भार्या मनुष्यस्य, भार्या श्रेष्ठतमः सखा ।
असहायस्य लोकेऽस्मिन्, लोकयात्रासहायिनी ॥

३१

कान्तारेष्वपि विश्रामो, जनस्य गृहिणी मता ।
य. सदार स विश्वास्यस्तस्माद्दारा. परा गति ॥

३२

सा क्षौमवसना हृष्टा, नित्य व्रतपरायणा ।
जुहोति स्म तदग्नि या—मन्त्रवत्कृतमङ्गला ॥

३३

पगुमन्ध च कुब्ज च, कुष्ठाङ्ग व्याधिपीडित ।
आपत्सु च गत नाथं, न त्यजेत्सा महासती ॥

१८

सखायः प्रविविक्तेषु भवन्त्येताः प्रियंवदाः ।
पितरो धर्मकार्येषु, भवन्त्यार्तस्य मातरः ॥

१९

दहति यदि भास्वतो मातुलागारमुग्र शशी ।
तथापि सा सती शील मायाम्न्येऽपि न मुञ्चति ॥

स्त्री-स्वभाव-निंदा ।

१

अनृतं साहस माया मूर्खत्वमतिलोभिता ।
अशौच निर्दयत्व च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥

२

जल्पन्ति सार्धमन्येन पश्यन्त्यन्यं सविभ्रमम् ।
हृदये चिन्तयन्त्यन्यं प्रियः को नाम योषिताम् ॥

३

स्त्रीणां द्विगुण आहारो लज्जा चापि चतुर्गुणा ।
साहसः षड्गुणश्चैव कामश्चाष्टगुणः स्मृतः ॥

---

१ एकान्त में २ दुःख में ३ सह ।

४

अन्त क्रूरा· मुखादिन्य, अगाधहृदयाः स्त्रियः ।
अन्तर्विषा बहिः सौम्या, भक्ष्या विषफला इव ॥

५

दर्शनात् ग्रसते चित्त, स्पर्शनात् ग्रसते धनम् ।
सभोगात् हरते वीर्य, नारी प्रत्यक्षराक्षसी ॥

६

अन्तर्विषमया ह्येता, बहिश्चैव मनोरमाः ।
गुञ्जाफलसमाकारा, योषितः केन निर्मिताः ॥

७

ताडिता अपि दण्डेन, शस्त्रैरपि विखण्डिता ।
न वश योषितो यान्ति, न दानैर्न च सस्तवै ॥

८

एता. स्वार्थपरा नार्य, केवल स्वसुखे रता ।
न तासां वल्लभ कोऽपि सुतोऽपि स्वसुख विना ॥

९

न दानेन न मानेन, नार्जवेन न सेवया ।
न शस्त्रेण न शास्त्रेण, सर्वथा विषमा. स्त्रिय· ॥

१०

न स्त्रीणामप्रियः कश्चित्प्रियो वापि न विद्यते ।
गावस्तृणमिवारण्ये प्रार्थयन्ति नवं नवम् ॥

११

यस्य स्त्री तस्य भोगेच्छा निस्स्त्रीकस्य क्व भोगभूः ।
स्त्रियं त्यक्त्वा जगत्त्यक्तं जगत्त्यक्त्वा सुखी भवेत् ॥

१२

नयनविभ्रमैरन्यं वचनैरन्यं विचेष्टितैरन्यम् ।
रमयति सुरतेनान्यं स्त्री बहुरूपा गिरा अन्यम् ।

१३

स्त्रियो हि मूलं निधनस्य पुंसः ।
स्त्रियो हि मूलं व्यसनस्य पुंसः ॥
स्त्रियो हि मूलं नरकस्य पुंसः ।
स्त्रियो हि मूलं कलहस्य पुंसः ॥

१४

संमोहयन्ति मदयन्ति विडम्बयन्ति ।
निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति विषादयन्ति ॥
एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां ।
किं नाम वामनयना न समाचरन्ति ॥

१५

भर्त्ता यद्यपि नीतिशास्त्रनिपुणो विद्वान्कुलीनो युवा।
दाता कर्णसमः प्रसिद्धविभव· शृङ्गारदीक्षागुरु ॥
स्वप्राणाधिककल्पिता स्ववनिता स्नेहेन संतापिता।
त कान्तं प्रविहाय सैव युवती जार पतिं वाञ्छति ॥

१६

आःपाकं न करोपि पापिनि कथ पापी त्वदीय पिता।
रण्डे जल्पसि किं तवैव जननी रण्डा त्वदीया स्वसा॥
निर्गच्छ त्वरित गृहात् बहिरितो नेद त्वदीय गृहम्।
हा हा! नाथ ममाद्य देहि मरणं जारस्य भाग्योदय ॥

१७

नून हि ते कविवग विपरीतबोधा. ।
ये नित्यमाहुरबला इति कामिनीस्ताः ॥
याभिर्विलोलतरतारक–दृष्टिपातै ।
शक्रादयोऽपि विजितास्त्वबलाः कथ ता ॥

१८

ललाटे कस्तूरीं तिलकमबला कज्जलरुचिं ।
दृशो कर्णद्वद्वे विमलमणि–ताटङ्कयुगलम् ॥

गले मुक्तामालां धवलितसमक्षे च सततं ।
शरीरस्थं चित्रं वहति ननु वाल्मीकवचनम् ॥

१९

रे रे भरट मा रोदीः, कं कं न भ्रामयन्त्यमूः ।
कटाक्षवीक्षणादेव कराकृष्टस्य का कथा ॥

२०

मद्यपा किं न जल्पन्ति किं न भक्षन्ति वायसाः ।
कवयः किं न पश्यन्ति किं न कुर्वन्ति योषितः ॥

२१

कुदेशं च कुवृत्तिं च कुभार्यां कुनदीं तथा ।
कुद्रव्यं च कुभोज्यं च वर्जयेत्तु विचक्षणः ॥

२२

माता यस्य गृहे नास्ति भार्या चाप्रियवादिनी ।
अरण्यं तेन गन्तव्यं यथारण्यं तथा गृहम् ॥

२३

असन्तुष्टा द्विजा नष्टा संतुष्टश्च महीपतिः ।
सलज्जा गणिका नष्टा निर्लज्जाश्च कुलस्त्रियः ॥

२४

ान दुर्जनसंसर्गं, पत्या च विरहोऽटनम् ।
वप्नमन्यगृहे वासो, नारीणां दूषणानि षट् ॥

२५

निर्भूमिर्विषकदली गतदरी व्याघ्री निराव्हो महा ।
व्याधिर्मृत्युरकारणश्च ललना नष्टाभ्रवज्राशनिः ॥
बन्धुस्नेह–विघात–साहस–मृषावादादिसंतापभू ।
प्रत्यक्षापि च राक्षसीति विरुदैः ख्यातागमे त्यज्यताम् ॥

२६

चर्मास्थिमज्जान्त्रवसास्रमांस–
मेध्याद्यशुच्यस्थिरपुद्गलानाम् ॥
स्त्रीदेहपिंडाकृतिसंस्थितेषु ।
स्कंधेषु किं पश्यसि रम्यमात्मन् ॥

२७

सद्यो बुद्धिहरा तुंडी, सद्य प्रज्ञाकरी वचा ।
सद्यः शक्तिहरा नारी, सद्य शक्तिकर पय ॥

२८

रम्भौ मांसमन्थौ कनक—कदलकाभिरुपमितौ ।
पुन रक्तोष्मासारं वहति च तयोर्भेद सुविदितम् ॥
मदम्भूतकिंचं कीकसशिरास्पर्शि वमन ।
तदुभिन्न रूपं कविजनविमोहैर्गुण कृतम् ॥

२६

मांस मृगाक्षी दृशौ गवाक्षौ ।
मृगाक्षिणो चर्म चक्षुः सुमाख्याम् ॥
पीत्वा मुखम च सुधां विरच—
यन्ते गुणा वैरत्ना भवन्ति ॥

३

चतुष्टिककपोरेभ कलमशिरोभो नरीभसा स्पर्शा ।
भवदाजनविभासो मत्तदुरापान्ति चत्वारि ॥

३१

मपक तु यते भी चाक्षिण्या सुधमविहर्ड ।
सीता च हृदये पात्वा न विदधि कदापि हि ॥

१२

लोकेषु निर्धनो दुःखी, ऋणग्रस्तस्ततोऽधिकम् ।
ताभ्यां रोगयुतो दुःखी, तेभ्यो दुःखी कुभार्यकः ॥

३३

यस्य भार्या विरूपाक्षी, परमन्दिरकाङ्क्षिणी ।
कुलक्षणा कुशीला च, दूरतः परिवर्जयेत् ॥

३४

अत्यासन्ना विनाशाय, दूरस्था न फलप्रदा ।
सेव्यन्तां मध्यभावेन, राजा वह्निर्गुरुः स्त्रियः ॥

३५

अग्निरापः स्त्रियो मूर्खः, सर्पो राजकुलानि च ।
नित्यं यत्नेन सेव्यानि, सद्यः प्राणहराणि षट् ॥

३६

विलीयते घृतं यद्वदग्नेः संसर्गतस्तथा ।
नारीसंसर्गतः पुंसो, धैर्यं नश्यति सर्वथा ॥

३७

स्त्रियो हि निन्द्यतां लोके, स्त्रियः प्रीतिविनाशिकाः ।
पापबीजं कलेर्मूलं, धर्मस्य नाशिकाः स्त्रियः ॥

स्वभाव-वर्णनम् ।

१

यः स्वभावो हि यस्यास्ति, स नित्यं दुरतिक्रमः ।
श्वा यदि क्रियते राजा, तत्किं नाश्नात्युपानहम् ॥

२

न धर्मशास्त्रं पठतीति कारणं,
न चापि वेदाध्ययनं दुरात्मनः ।
स्वभाव एवात्र तथातिरिच्यते,
यथा प्रकृत्या मधुरं गवां पयः ॥

३

काकः पद्मवने रतिं न कुरुते हंसो न कूपोदके ।
मूर्खः पण्डितसङ्गमे न रमते दासो न सिंहासने ॥
कुस्त्री सज्जनसङ्गमे न रमते नीच जनं सेवते ।
या यस्य प्रकृतिः स्वभावजनिता केनापि न त्यज्यते ॥

४

पिण्डे पिण्डे मतिर्भिन्ना, कुण्डे कुण्डे नव पय. ।
जातौ जातौ नवाचारा, नवा वाणी मुखे मुखे ॥

१०

आरम्भ गात्रं यदि पावकस्य,
माणिक्यरत्नं यदि चञ्चुदेशे ।
एकैकपक्षे ग्रथितं मणीनां,
तथापि काको न तु राजहंसः ॥

११

नैर्मल्यं वपुषस्तवास्ति वसतिः पद्माकरे जायते ।
मन्द याहि मनोज्ञया च गिर मौन च सपादय ॥
धन्यस्त्वं बक राजहंसपदवीं प्राप्तोऽसि किं तैर्गुणै-
र्नीरक्षीरविभागकर्मनिपुणा शक्तिः कथं लभ्यते ॥

१२

नलिकागतमपि कुटिल, न भवति सरल शुन: पुच्छम् ।
तद्वत्खलजनहृदय, बोधितमपि नैव याति माधुर्यम् ॥

१३

अस्ति यद्यपि सर्वत्र, नीर नीरजमण्डितम् ।
रमते न मरालस्य, मानस मानसं विना ॥

१४

भवत्येकस्थले जन्म, गन्धस्तेषां पृथक् पृथक् ।
उत्पलस्य मृणालस्य, मत्स्यस्य कुमुदस्य च ॥

१५

किं कुलेन विशालेन शीलमेवात्र कारणम् ।
कृमयः किं न जायन्ते कुसुमेषु सुगन्धिषु ॥

१६

न दुर्जनः साधुदशामुपैति बहुप्रकारैरपि शिक्ष्यमाणः ।
आमूलसिक्तः पयसा घृतेन न निम्बवृक्षो मधुरत्वमेति ॥

१७

मधुनैव विभिद्यन्ते गुणा पृथक्त्व वस्तुनः ।
धेन्वाम रसोत्पत्त्यै गव्यै सर्पैर्विषायोगाय ॥

धीर-स्वभावः ।

१

सम्पदापि संपन्नो धीरो, धीरत्वं नैव मुञ्चति ।
विपन्नोऽपि धीरस्तु, धीरत्वं नैव मुञ्चति ॥

२

हस्ती स्थूलतनुः स चाङ्कुशवशः किं हस्तिमात्रोऽङ्कुशो
वज्रेणाभिहताः पतन्ति गिरयः किं शैलमात्रः पविः ॥

दीपे प्रज्वलिते विनश्यति तम किं दीपमात्रं तमः।
तेजो यस्य विराजते स बलवान् स्थूलेषु क प्रत्यय. ॥

३

यत्रास्ति लक्ष्मीर्विनयो न तत्र।
अभ्यागतो यत्र न तत्र लक्ष्मी' ॥
उभौ च तौ यत्र न तत्र विद्या।
नैकत्र सर्वो गुणसन्निपात' ॥

४

कोदारेण विदारिता वसुमती पश्चात्खरारोहणम्।
तत्पापिष्टकुलालपादहनन दण्डेन चक्रभ्रम ॥
रज्वा छेदन–ताप–ताडनमथो ह्येतद्विषोढ मया।
कामिन्या. करटकर्णं बहुकृत ह्येतद्धि दु ख महत् ॥

५

स्थानमुत्सृज्य गच्छन्ति, सिंहा. सत्पुरुषा गजा।
तत्रैव निधन यान्ति, काकाः कापुरुषा मृगा ॥

६

नाभिषेको न संस्कार, सिंहस्य क्रियते मृगै।
विक्रमार्जितराज्यस्य, स्वयमेव मृगेन्द्रता ॥

७

आपदि मित्रपरीक्षा शूरपरीक्षा रणाङ्गणे भवति ।
विनये वंशपरीक्षा स्त्रियः परीक्षा तु निर्धने पुंसि ॥

८

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु,
लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टम् ।
अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा
न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥

९

चलन्ति गिरयः कामं युगान्तपवनाहताः ।
कृच्छ्रेऽपि न चलत्येव धीराणां निश्चलं मनः ॥

१०

विदारयति यत्कर्म तपसा च विराजते ।
तपो वीर्येण युक्तश्च तस्माद्वीर इति स्मृतः ॥

गुणः ।

१

गुणाः कुर्वन्ति दूतत्व, दूरेऽपि वसतां सताम् ।
केतकीगन्धमाघ्राय, स्वय गच्छन्ति षट्पदाः ॥

२

यदि सन्ति गुणाः पुंसां, विकसन्त्येव ते स्वयम् ।
न हि कस्तूरिकामोदः, शपथेन प्रतीयते ॥

३

गुणवज्जनसंसर्गाद्याति, स्वल्पोऽपि गौरवम् ।
पुष्पमालाप्रसङ्गेन, सूत्र शिरसि धार्यते ॥

४

शरीरस्य गुणानाञ्च, दूरमत्यन्तमन्तरम् ।
शरीर क्षणविध्वंसि, कल्पान्त—स्थायिनो गुणाः ॥

५

गुणैर्गौरवमायाति, नोच्चैरासनमास्थितः ।
प्रासादशिखरस्थोऽपि, काकः किं गरुडायते ॥

६

गुणिनोऽपि हि सीदन्ति, गुणग्राही न चेदिह ।
सगुणः पूर्ण-कुम्भोऽपि कूप एव निमज्जति ॥

७

गुणाः सर्वत्र पूज्यन्ते पितृवंशो निरर्थकः ।
वासुदेवं नमस्यन्ति वसुदेवं न मानवाः ॥

८

गुणानर्घन्ति जन्तूनां न जातिं केवलां क्वचित् ।
स्फाटिकं भाजनं भग्नं काकिण्याऽपि न गृह्यते ॥

९

अगुणी गुणिनं वेत्ति गुणी गुणिषु मत्सरी ।
गुणी च गुणरागी च विरलः सरलो जनः ॥

१०

परैः प्रोक्ता गुणा यस्य निर्गुणोऽपि गुणी भवेत् ।
इन्द्रोऽपि लघुतां याति स्वयं प्रख्यापितैर्गुणैः ॥

११

गुणी गुणं वेत्ति न वेत्ति निर्गुणो,
बली बलं वेत्ति न वेत्ति निर्बलः ।

मधोर्गुणं वेत्ति पिको न वायसः,
करी च सिंहस्य बलं न मूषकः ॥

१२

बालादपि ग्रहीतव्यं, युक्तमुक्तं मनीषिभिः ।
रवेरविषये किं न, प्रदीपस्य प्रकाशनम् ॥

१३

युक्तियुक्तमुपादेयं, वचनं बालकादपि ।
विदुषाऽपि सदा ग्राह्यं, वृद्धादपि न दुर्वचः ॥

१४

अणुभ्यश्च बृहद्भ्यश्च, शास्त्रेभ्यः कुशलो नरः ।
सर्वतः सारमादद्यात्, पुष्पेभ्य इव षट्पदः ॥

१५

गुणैः स्थानच्युतस्याऽपि, जायते महिमा महान् ।
अपि भ्रष्टं तरोः पुष्पं, जनैः शिरसि धार्यते ॥

१६

विद्योत्तमा सदा ग्राह्या, नीचगापि महात्मभिः ।
अमेध्यपतितं स्वर्णं, न त्यजन्ति यथा बुधाः ॥

६

गुणिनोऽपि हि सीदन्ति, गुणग्राही न चेदिह।
सगुणः पूर्ण-कुम्भोऽपि कूप एव निमज्जति ॥

७

गुणाः सर्वत्र पूज्यन्ते पितृवंशो निरर्थकः।
[illegible] नमस्यन्ति वसुदेवं न मानवाः ॥

८

गुणमर्चन्ति जन्तूनां न जातिं केवलां क्वचित्।
स्फाटिकं भाजनं भग्नं काकिण्याऽपि न गृह्यते ॥

९

नागुणी गुणिनं वेत्ति गुणी गुणिषु मत्सरी।
गुणी च गुणरागी च विरलः सरलो जनः ॥

१०

परैः प्रोक्ता गुणा यस्य निर्गुणोऽपि गुणी भवेत्।
इन्द्रोऽपि लघुतां याति स्वयं प्रख्यापितैर्गुणैः ॥

११

गुणी गुणं वेत्ति न वेत्ति निर्गुणो
बली बलं वेत्ति न वेत्ति निर्बलः।

१३
विरलाः पण्डिता लोके विरलाश्च परीक्षकाः ।
विरलाः दुःखमेत्यन्ते ते एव जगदुत्तमाः ॥

सत्संगः ।

१
संसारकटुवृक्षस्य द्वे फले ह्यमृतोपमे ।
सुभाषितरसास्वादः संगतिः सुजनैस्सह ॥

२
महाजनस्य संसर्गः, कस्य नोन्नतिकारकः ।
पद्मपत्रस्थितं वारि, धत्ते मुक्ताफलश्रियम् ॥

३
चन्दनं शीतलं लोके, चंद्रनादपि चन्द्रमाः ।
चन्द्रचन्दनयोर्मध्ये शीतला साधुसंगतिः ॥

४
साधूनां दर्शनं पुण्यं तीर्थभूता हि साधवः ।
कालेन फलते तीर्थं सद्यः साधुसमागमः ॥

५

काचः काञ्चनसंसर्गा–द्धत्ते मारकतीं द्युतिम् ।
तथा सत्संनिधानेन, मूर्खो याति प्रवीणताम् ॥

६

यदि सत्संगनिरतो, भविष्यसि भविष्यसि ।
अथ दुर्जनसंसर्गे, पतिष्यसि पतिष्यसि ॥

७

जाड्य धियो हरति सिंचति वाचि सत्यं ।
मानोन्नतिं दिशति पापमपाकरोति ॥
चेतः प्रसादयति दिक्षु तनोति कीर्तिं ।
सत्संगतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥

८

को लाभो ? गुणिसङ्गमः, किमसुखः ? प्राज्ञेतरैः संगतिः ।
का हानि ? समयच्युतिर्निपुणता का ? धर्मतत्त्वे रति ॥
क शूरो ? विजितेन्द्रियः प्रियतमा काऽनुव्रता किं धन–
विद्या किं सुख ? मप्रवासगमनं, राज्य किमाज्ञाफलम् ॥

९

महापात्रसम्पर्केण भिन्नसम्पद्यायते ।
यथा सज्जनसङ्गेन दुर्जनः सज्जनायते ॥

१०

सम्मान्या दर्शनं स्पर्शः कीर्तनं स्मरणं तथा ।
पावनानि विचैतानि साधूनामिति शुश्रुम ॥

११

गन्धमाघ्राणसेवि प्रसुप्तमनुजायते ।
मात्सर्यपरिणामापि विद्वज्जनसमागमात् ॥

१२

कान्तारभूमिरुहमौलिनिवासशीलाः
प्रायः पलायनपरा जनवीक्षणेन ।
कूजन्ति तेऽपि हि शुकाः खलु रामनाम
सङ्गः स्वभावपरिवर्तविधौ निदानम् ॥

१३

सन्तप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न ज्ञायते ।
मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते ॥

स्वात्या सागरशुक्तिसपुटगतं, तज्जायते मौक्तिक ।
प्रायेणाऽधममध्यमोत्तमगुण ससर्गतो जायते ॥

१४

सतोष साधुसङ्गश्च, विचारोऽथ शमस्तथा ।
एत एव भवाम्भोधा–वुपायास्तरणे नृणाम् ॥

१५

त्यज दुर्जनससर्गं भज साधुसमागमम् ।
कुरु पुण्यमहोरात्र, स्मर नित्यमनित्यताम् ॥

१६

पद्मानि राजहसाश्च, निर्ग्रन्थाश्च तपोधना ।
य देशमुपसर्पन्ति, तत्र देशे शिव भवेत् ॥

१७

मोक्षद्वारप्रतीहाराश्चत्वार परिकीर्तिताः ।
शमो विवेकः सन्तोषश्चतुर्थ साधुसङ्गम ॥

१८

कीटो भ्रमरयोगेन, भ्रमरो भवति ध्रुवम् ।
मानव शिवयोगेन, शिवो भवति निश्चितम् ॥

८

शस्त्राणि कोपरे क्षेमे निर्मिताणि कदाचन ।
न जानाति मरोहंति जीवे मिथ्यात्ववासिते ॥

९

सुगतमिपतता मिथ्यात्ममसितः शरीरिणाम् ।
विगतपति सर्वम्, मिथ्यात्वं कोरितो भवान् ॥

१०

नास्ति मित्रो न कर्ता च मोक्षरमा न निर्वृतः ।
तदुपायम भेसागुर्मिथ्यात्वस्य पतामि षट् ॥

११

करोति दोष न तमस केसरी ।
न वग्रहो न करी न भूमिपः ॥
करोति सखो न च शत्रुपक्षतो ।
यमत्र मिथ्यात्वरिपुः शरीरिणाम् ॥

१२

यथाऽन्धकारान्धपयश्रुतो जनो ।
विविक्तचित्त न विवेकमिंदु जनः ॥

यथोक्ततत्त्व जिननाथभाषित ।
निसर्गमिथ्यात्वतिरस्कृतस्तथा ॥

१३

दुर्वचन पराधीन, शरीरे कष्टकारकम् ।
शल्य शल्यतर तस्मात्, मिथ्यात्व शल्यमात्मनि ॥

१४

शत्रुभिर्निहित शस्त्रं, शरीरे जगति नृणाम् ।
यथा व्यथा करोत्येव, तथा मिथ्यात्वमात्मन ॥

१५

मिथ्यात्वशल्यमुन्मूलय, स्वात्मान निर्मलीकुरु ।
यथाऽजस्र सुसिन्दूररजसा भुवि दर्पण ॥

१६

स्वाध्यायेन गुरोर्भक्त्या, दीक्षया तपसा तथा ।
येन केनोद्यमेनैव, मिथ्यात्वशल्यमुद्धरेत् ॥

१७

मिथ्यात्वमविरतिश्च, कषाया दुःखदायिन ।
प्रमादा दुष्टयोगाश्च, पञ्चैते बन्धकारणम् ॥

६

अनुमन्ता विशसिता, निहन्ता क्रयविक्रयी।
सस्कर्ता चोपहर्ता च, खादकश्चेति घातका. ॥

७

यो न हि कुरुते पाप, सर्वभूतेषु कर्हिचित् ।
कर्मणा मनसा वाचा, स ज्ञानी कथ्यते बुधै ॥

८

इन्द्रियाणि पशून् कृत्वा, वेदीं कृत्वा तपोमयीम् ।
अहिंसा आहुतीर्दद्यादेष यज्ञ. सनातन ॥

९

जले जन्तु स्थले जन्तुराकाशे जन्तुरेव च।
जन्तुमालाकुले लोके कथ भिक्षुरहिंसक. ॥

१०

सूक्ष्मा न प्रतिपीड्यन्ते, प्राणिन· स्थूलमूर्त्तय ।
ये शक्यास्ते विवर्ज्यन्ते, का हिंसा सयमात्मन. ? ॥

११

दु खोत्पत्तिर्मन क्लेश , तत्पर्यायस्य च क्षय ।
यस्या स्यात् सा प्रयत्नेन, हिंसा हेया विपश्चिता ॥

१८

जरायुजाण्डजोद्भिज्जस्वेदजानि कदाचन ।
ये न हिंसन्ति भूतानि, शुद्धात्मानो दयापरा. ॥

१६

अहिंसार्थाय भूताना, धर्मप्रवचन कृतम् ।
य. स्यादहिंसासयुक्त', स धर्म इति निश्चय. ॥

२०

अहिंसा परमो धर्मस्तथाऽहिंसा परो दमः ।
अहिंसा परम दानमहिंसा परमं तप ॥

२१

अहिंसा परमो यज्ञस्तथाऽहिंसा पर फलम् ।
अहिंसा परम मित्रमहिंसा परम सुखम् ॥

२२

सर्वयज्ञेषु वा दान, सर्वतीर्थेषु वाऽऽप्लुतम् ।
सर्वदानफल वाऽपि, नैतत् तुल्यमहिंसया ॥

२३

अहिंस्रस्य तपोऽक्षय्यमहिंस्रो यजते सदा ।
अहिंस्र सर्वभूतानां; यथा माता यथा पिता ॥

२४

अहिंसा परमं दानमहिंसा परमो दमः।
अहिंसा परमो यज्ञस्तथाऽहिंसा परं पदम्॥

२५

अहिंसा परमं ध्यानमहिंसा परमं तपः।
अहिंसा परम ज्ञानमहिंसा परमं पदम्॥

२६

अहिंसा परमो धर्मस्तथाऽहिंसा परं तपः।
अहिंसा परमं ज्ञानमहिंसा परमं पदम्॥

२७

अहिंसा परमो धर्मो ह्यहिंसैव परं तपः।
अहिंसा परमं दानमित्याहुर्मुनयः सदा॥

२८

अहिंसा परम दानमहिंसा परमो दमः।
अहिंसा परमो यागः, अहिंसा परम शुभम्॥

२९

सर्वयज्ञेषु यद्दानं सर्वतीर्थेषु यत्फलम्।
सर्वदानफलं वाऽपि तन्न तुल्यमहिंसया॥

३०

एतत्फलमहिंसाया भूयश्च कुरुपुङ्गव ! ।
न हि शक्ता गुणा वक्तुमपि वर्षशतैरपि ॥

३१

सर्ववेदाधिगमनं, सर्वतीर्थावगाहनम् ।
सर्वयज्ञफल चैव, नैव तुल्यमहिंसया ॥

३२

नास्त्यहिंसापर पुण्य, नास्त्यहिंसापरं सुखम् ।
नास्त्यहिंसापर ज्ञान, नास्त्यहिंसापरो दम. ॥

३३

दीर्घमायु पर रूपमारोग्य श्लाघनीयता ।
अहिंसाया फल सर्वं किमन्यत् कामदेव सा ॥

३४

लक्ष्मी. पाणितले तस्य, स्वर्गस्तस्य गृहाङ्गणे ।
कुरुते यो जन सर्वजीवरक्षा सदाऽऽदरात् ॥

हिंसा।

१

दमो देवगुरूपास्तिर्दानमध्ययनं तपः ।
सर्वमप्येतदफलं हिंसां चेन्न परित्यजेत् ॥

२

कुर्याद्वर्षसहस्रं तु अहन्यहनि मज्जनम् ।
सागरेणापि कृत्स्नेन वधको नैव शुध्यति ॥

३

शमशीलदयामूलं हित्वा धर्मं जगद्धितम् ।
अहो ! हिंसाऽपि धर्माय जगदे मन्दबुद्धिभिः ॥

४

प्रमादेन यथा विद्या कुशीलेन यथा धनम् ।
कपटेन यथा मैत्री तथा धर्मो न हिंसया ॥

५

ये भक्षयन्त्यन्यपलं स्वकीयपलपुष्टये ।
त एव घातका यन्न वधको भक्षकं विना ॥

६

पङ्गु-कुष्ठि-कुणित्वादि, दृष्ट्वा हिंसाफलं सुधीः ।
निरागस्त्रसजन्तूनां, हिंसां संकल्पतस्त्यजेत् ॥

७

शिला समधिरूढाश्च, निमज्जन्ति जलान्तरे ।
हिंसाश्रिताश्च ते तद्वत्, समाश्रयन्ति दुर्गतिम् ॥

८

यावन्ति पशुरोमाणि, पशुगात्रेषु भारत ! ।
तावद्वर्षसहस्राणि, पच्यन्ते नरके नराः ॥

९

स कमलवनमग्नेर्वासरं भास्करास्ता-
दमृतमुरगवक्त्रात् साधुवादं विवादात् ।
रुगपगममजीर्णाज्जीवितं कालकूटा-
दभिलषति वधाद्यः प्राणिनां धर्ममिच्छेत् ॥

दया ।

१

परस्मिन्बन्धुवर्गे वा मित्रे द्वेष्ये रिपौ तथा ।
आत्मवद्वर्तितव्यं हि दयैषा परिकीर्तिता ॥

२

सत्यं तीर्थं क्षमा तीर्थं तीर्थमिन्द्रियनिग्रहः ।
सर्वभूतदया तीर्थं सर्वत्रार्जवमेव च ॥

३

शान्तितुल्यं तपो नास्ति संतोषान्न सुखं परम् ।
नास्ति तृष्णासमो व्याधिर्न च धर्मो दयापरः ॥

४

न च विद्यासमो बन्धुर्न च व्याधिसमो रिपुः ।
न चापत्यसमः स्नेही न च धर्मो दयापरः ॥

५

मत्सरापरर्द्ध नित्यममत्वमविसर्जनम् ।
ध्यानहि महत्वं मोक्षं मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥

६

धर्मो जीवदयातुल्यो, न क्वापि जगतीतले।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन, कार्या जीवदयाऽङ्गिभिः॥

७

लावण्यरहित रूप, विद्यया वर्जित वपु।
जलत्यक्त स्मरो भाति, तथा धर्मो दयां विना॥

८

दयाऽङ्गना सदा सेव्या, सर्वकामफलप्रदा।
सेविताऽसौ करोत्याशु, मानसं करुणामयम्॥

६

अहिंसालक्षणो धर्मोऽधर्मश्च प्राणिनां वध।
तस्माद्धर्मार्थिभिर्लोकै, कर्तव्या प्राणिनां दया॥

१०

दयाहीनं निष्फल स्यान्नास्ति धर्मस्तु तत्र हि।
एते वेदा अवेदा स्युर्दया यत्र न विद्यते॥

११

सर्वे वेदा न तत् कुर्यु, सर्वे यज्ञाश्च भारत!।
सर्वे तीर्थाभिषेकाश्च, यत् कुर्यात् प्राणिनां दया॥

आरोग्य विगतान्तर त्रिजगति श्लाघ्यत्वमत्पेतर।
मन्माराम्बुनिधि करोति सुतर चेत· कृपार्द्रान्तरम्॥

१७

मम्मारे मानुष्य, सार मानुष्ये च कौलीन्यम्।
कौलीन्ये धर्मित्व, धर्मित्ये चापि सदयत्वम्॥

यज्ञ।

१

निहतस्य पशोर्यज्ञे स्वर्गप्राप्तिर्यदीष्यते।
स्वपिता यजमानेन किं न तस्मिन्निहन्यते?॥

२

अश्व नैव गज नैव व्याघ्र नैव च नैव च।
अजापुत्र बलि दद्याद् दैवो दुर्बलघातक॥

३

नाह स्वर्गफलोपभोगतृषितो नाभ्यर्थितस्त्व मया।
संतुष्टस्तृणभक्षणेन सतत साधो! न युक्त तव॥
स्वर्गे यान्ति यदि त्वया विनिहता यज्ञे ध्रुव प्राणिनो।
यज्ञ किं न करोषि मातृपितृभि पुत्रैस्तथा बान्धवै·!॥

४

परदारसङ्गमद्यमांसधर्मः सुरासेवनात्।
पद्यमन्यमांससमिकताहाराच हे धीर! ते॥
भाविचयस चेतस भवेत् स्वर्गापवर्गावपि।
ऽसत्कर्मणा तथा परिचिताः स्यान्वेति वागीमहे॥

सत्य।

१

येन धार्यते पृथ्वी सत्येन तपते रविः।
येन वायवो वान्ति सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितम्॥

२

एष सत्य पथ मार्गितं सत्यमूषितम्।
नाः परिहिते यस्य कश्चित्सत्य करोति किम्॥

३

त्यासाचयन विपश्चिद्वर्न दैवैः कृपाराधन।
कैः सम्पदर्थं यथाभिमर्थं व्यामोगर्त्तमनस्॥
पः संचयर्न सम्पूजितमर्न सौजन्यसंवीतमस्।
गैः कैविचर्न प्रमापमयन सत्य यथा पावनम्॥

४

नानृतात्पापक किञ्चिन्न सत्यात्सुकृत परम् ।
विवेकान्न परो बन्धुरिति वेदविदो विदु ॥

५

सत्य ब्रूयात्प्रियं ब्रूयान्न ब्रूयात्सत्यमप्रियम् ।
नासत्य च प्रिय ब्रूयात् एष धर्म सनातन ॥

६

न पुत्रात्परमो लाभो, न भार्याया पर सुखम् ।
न धर्मात्परम मित्र, नानृतात्पातक परम् ॥

७

सत्यं जनविराधाय, असत्य जनरञ्जनम् ।
सुरा विक्रीयते स्थाने, दधि क्षीर गृहे गृहे ॥

८

सत्यमेव जयते नानृतम् ,सत्येन पन्था विततो देवयान
येनाक्रमन्त्यृष्यो ह्याप्तकामा,यत्र तत्सत्यस्य परमं निधानम्

९

सत्य सत्सु सदा धर्म , सत्य धर्म सनातन ।
सत्यमेव नमस्येत, सत्य हि परमा गति ॥

१०

मन्त्रं मृदु मिष्टं वाक्यं धीरो हितकरं वदेत् ।
आत्मोत्कर्षं तथा निन्दां परेषां परिवर्जयेत् ॥

११

सत्यमेव व्रतं यस्य दया दीनेषु सर्वदा ।
कामक्रोधौ वशे यस्य स साधुः कथ्यते बुधैः ॥

१२

नास्ति सत्यसमो धर्मो न सत्याद्विद्यते परम् ।
न हि तीव्रतरं किञ्चिद्-अनृतादिह विद्यते ॥

१३

सत्येन पूयते साक्षी धर्मः सत्येन वर्धते ।
तस्मात्सत्यं हि वक्तव्यं सर्ववर्णेषु साक्षिभिः ॥

१४

सत्यं स्वर्गस्य सोपानं पारावारस्य नौरिव ।
न पावनतमं किञ्चित्सत्यादभ्यधिकं क्वचित् ॥

१५

सत्यवचनं समाश्रित्य यत्कर्म कुरुते नरः ।
तदेव सफलं कर्म सत्यं जानीहि सुमते ॥

१६

ऋषयश्चैव देवाश्च, सत्यमेव हि मेनिरे।
सत्यवादी हि लोकेऽस्मिन्, पद गच्छति चाक्षयम् ॥

१७

भूमि कीर्तिर्यशो लक्ष्मी, पुरुष प्रार्थयन्ति हि ।
सत्य समनुवर्तन्ते, सत्यमेव भजेत्ततः ॥

१८

ये वदन्तीह सत्यानि, प्राणत्यागेऽप्युपस्थिते।
प्रमाणभूता भूताना, दुर्गाण्यति तरन्ति ते ॥

१६

न तत्त्ववचन सत्य, नातत्त्ववचन मृषा ।
यद्भूतहितमत्यन्तं, तत्सत्यमिति कथ्यते ॥

२०

सत्यहीना वृथा पूजा, सत्यहीनो वृथा जप ।
सत्यहीन तपो व्यर्थमूषरे वपन यथा ॥

२१

नास्त्यवादिन सख्य, न पुण्य न यशो भुवि ।
दृश्यते नापि कल्याण, कालकूटमिवाश्नत ॥

२२

यथार्थकथनं यच्च सर्वलोके सुखप्रदम्।
तत्सत्यमिति विज्ञेयमसत्यं तद्विपर्ययम्॥

२३

सत्येन रक्षते धर्मो विद्याऽभ्यासेन रक्षते।
मृज्यया रक्ष्यते रूपं कुलं वृत्तेन रक्ष्यते॥

२४

प्रिय पथ्य वचस्तथ्यं सूनृतव्रतमुच्यते।
तत्तथ्यमपि नो तथ्यमप्रियं चाहितं च यत्॥

२५

अग्निना सिच्यमानोऽपि वृक्षो वृद्धिं न चाप्नुयात्।
तथा सत्यं विना धर्मः पुष्टिं नायाति कर्हिचित्॥

२६

सत्ये प्रतिष्ठिता लोकाः धर्मः सत्ये प्रतिष्ठितः।
सत्ये प्रतिष्ठितं ध्यानं सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितम्॥

२७

नास्ति सत्यात् परो धर्मो नानृतात् पातकं परम्।
स्थितिर्हि सत्यं धर्मस्य तस्मात्सत्यं न लोपयेत्॥

२८

तस्याऽग्निर्जलमर्णवः स्थलमरिर्मित्रं सुराः किंकराः ।
कान्तारं नगरं गिरिर्गृहमहिर्माल्यं मृगारिर्मृगः ॥
पातालं बिलमस्त्रमुत्पलदलं व्यालः शृगालो विषं ।
पीयूषं विषमं समं च वचनं सत्याञ्चितं वक्ति यः ॥

२९

चञ्चन्मस्तकमौलिरत्नविकटज्योतिश्छटाडम्बरै—
र्देवाः पल्लवयन्ति यच्चरणयोः पीठे लुठन्तोऽप्यमी ॥
कुर्वन्ति ग्रहलोकपालखचरा यत्प्रातिहार्यं नृणाम् ।
शाम्यन्ति ज्वलनादयश्च नियतं तत्सत्यवाचः फलम् ॥

असत्य ।

१

कामाल्लोभाद्भयात्क्रोधात् साक्षिवादात्तथैव च ।
मिथ्या वदति यत्पापं, तदसत्यं प्रकीर्तितम् ॥

२

कन्या–गो–भूम्यलीकानि, न्यासापहरणं तथा ।
कूटसाक्ष्यं च पञ्चेति, स्थूलासत्यानि संत्यजेत् ॥

३

सर्वलोकविरुद्धं यत् यद् विश्वसितघातकम्।
पहिपथम पुरुषस्य न भवेत् तदनुगम् ॥

४

नाऽस्त्यभे रोचनात् सिद्धिर्नो, सिद्धिः शीघ्रकोपनात्।
कृपणसेवनात् सिद्धिः, सा सिद्धिः सूक्ष्मापचात् ॥

५

कस्मिन् पतत्यहमा दस्युर्धृतवत् पारदारिका।
दारपालक कौशल्य समासत्वस्य मन्मिरम् ॥

६

निगोदप्रभव तिर्यक्षु तथा नरकवासिषु।
उत्पद्यन्ते भुराधमसादेन शरीरिणः ॥

७

पारदारिक-दस्युभ्यामन्य कश्चित् प्रतिक्रिया।
अनन्यवादिनः पुंसः प्रतीकारो न विद्यते ॥

८

मानाद्वा यदि वा लोभात् क्रोधाद्वा यदि वा भयात्।
यो न्यायमन्यथा ब्रूते स याति नरकं नरः ॥

९

धर्महानिरविश्वासो, देहार्थव्यसन तथा ।
असत्यभाषिणा निन्दा, दुर्गतिश्चोपजायते ॥

१०

असत्यवक्तुर्भुवि पक्षपातं, कुर्यान्न विद्वान् किल सङ्कटेऽपि
तेन ध्रुव हि वसुराजवत् स, इहापवाद नरकं परत्र ॥

११

मूकता मतिवैकल्य मूर्खता बोधविच्युति ।
बाधिर्यं मुखरोगित्वमसत्यादेव देहिनाम् ॥

१२

कुटुम्ब जीवित वित्त यद्यसत्येन वर्द्धते ।
तथापि युज्यते वक्तुं नासत्य शीलशालिभि ॥

अचौर्य ।

१

प्रच्छन्न वा प्रकाश वा, निशायामथवा दिवा ।
स्यात् परद्रव्यहरणं स्तेयं तत्प्रकीर्तितम् ॥

१

यथं राजा भाग्यार्थी सेवन चरम् ।
मूर्खस्य मौनित्वं चौराणामनृत वचम् ॥

२

रमणीमुखममाशानि हृत्वा चोरेण मन्मथः ।
विविधानि च रत्नानि धनहारेषु जायते ॥

३

चौर्यकर्मप्रभावेण धनमोदो त्रिलोचना ।
दुःख हि परमं मत्तो पश्चात् विस्मृता परम् ॥

४

रात्रिकालोद्भवे केचित्प्रहरद्वय तथा परे ।
नासिकाकर्णभेदानि केचिद्धि चतुरङ्गताम् ॥

५

धनहानिः राजद्वारे कीर्तिनाशं तथैव च ।
चौर्यकर्मप्रसादेन प्राप्नोति दुःखभोजनम् ॥

६

यद्यपि गृह्यते यत्र चौर्यकर्म तदेव हि ।
प्रहारस्य पार्श्वे न मूर्ते न सविष्यति ॥

८

अन्ये ये ये नरा लोके, चौर्यकर्मप्रभावत ।
दु'ख हि परमं प्राप्ता, कस्तांस्तान् कथयितु क्षम' ॥

९

वित्तमेव मत सूत्रे, प्राणा बाह्या' शरीरिणाम् ।
तस्यापहारमात्रेण, स्युस्ते प्रागेव घातिता ॥

१०

अनादानमदत्तस्यास्तेयव्रतमुदीरितम ।
बाह्यप्राणा नृणामर्थो, हरता त हता हि ते ॥

११

परार्थग्रहणे येषा, नियम शुद्धचेतसाम् ।
अभ्यायान्ति श्रियस्तेषा, स्वयमेव स्वयवरा ॥

१२

यदा सर्व परद्रव्य, बहिर्वा यदि वा गृहे ।
अदत्त नैव गृह्णाति, ब्रह्म सपद्यते तदा ॥

१३

पतित विस्मृत नष्ट स्थित स्थापितमाहितम् ।
अदत्त नाददीत स्व परकीय क्वचित्सुधी ॥

१४

यस्य पद यत्ने परविद्यामिपत्नुहा ।
करोति किं न किं तस्य कल्पवल्लीव सर्पिणी ॥

१५

गुरवो यावद् नीता गुणिनोऽप्यत्र वञ्चिताः ।
धीरसंभवदोषेण सकलो निष्फलं गताः ॥

१६

विषयविरतिमूलं संयमोद्दामशाखम्
यमदलशमपुष्पं ज्ञानलीलाफलाढ्यम् ।
त्रिभुवनजनपुण्यैः सेवितं धर्मवृक्षं
दहति मुनिरपीह स्तेयतीव्रानलेन ॥

चौर्य ।

१

यथार्थं स्वामिनादत्तं जीवादत्तं तथाऽपरम् ।
तृतीयं तु जिनादत्तं गुर्वदत्तं तुरीयकम् ॥

२

एकस्यैकं क्षणं दुःखं मार्यमाणस्य जायते ।
सपुत्रपौत्रस्य पुनर्यावज्जीवं हृते धने ॥

३

अनिष्टः खेचरे घूक, स्वामिद्रोही नरेषु च।
अनिष्टादप्यनिष्ट च, अदत्तमपलक्षणे ॥

४

अदत्तादानमाहात्म्यमहो वाचामगोचरम्।
यदर्थमाददानानामनर्थोऽभ्येति सद्मनि ॥

५

दौर्भाग्य प्रष्यतां दास्यमङ्गच्छेद दरिद्रताम्।
अदत्तात्तफल ज्ञात्वा स्थूलस्तेय विवर्जयेत् ॥

६

यातनां विविधामत्र, परत्र नरके गतिम्।
दौर्भाग्य च दरिद्रत्वं लभते चौर्यतो नर ॥

७

कातराणां यथा धैर्यं, वन्ध्यानां संततिर्यथा।
न विश्वासस्तथा लोके, नृणामदत्तहारिणाम् ॥

ब्रह्मचर्यम् ।

१

ब्रह्मचर्यं परं शौचं ब्रह्मचर्यं परन्तपः ।
ये स्थिता ब्रह्मचर्येण ब्राह्मणास्ते दिवं गताः ॥

२

धर्म्यं यशस्यमायुष्यं लोकद्वयरसायनम् ।
अनुमोदामहे ब्रह्मचर्यमेकान्तनिर्मलम् ॥

३

अप्रमत्तस्य यद्गुणाग्नो वीरः प्रकीर्तिता ।
समस्तव्रतस्य तद्रूपं ब्रह्मचर्यं प्रकीर्तितम् ॥

४

नीरोगा आयुषसम्पन्नाः, सर्वदुःखविवर्जिताः ।
ब्रह्मचारी सर्वलोके पाप्मना च विवर्जितः ॥

५

...षि गुरुत्वेन लोकेऽस्मिन् साधन।
॥

६

यथा गजपदे सर्वे, पादा अन्तर्भवन्ति हि ।
नैतस्मादधिकं किञ्चिद्, ब्रह्मचर्याद्धि विद्यते ॥

७

सर्वसाधनसम्पन्ना ब्रह्मचर्यविवर्जिता ।
क्लेशं हि मुनयो भेजुर्विद्वांसोऽपि च कोटिशः ॥

८

कर्मणा मनसा वाचा, सर्वावस्थासु सर्वदा ।
सर्वत्र मैथुनत्यागो, ब्रह्मचर्यं प्रचक्षते ॥

९

आजन्ममरणाद्यस्तु, ब्रह्मचारी भवेदिह ।
न तस्य किञ्चिदप्राप्यमिति विद्धि नराधिप ! ॥

१०

आयुस्तेजो बलं वीर्यं, प्रज्ञा श्रीश्च महायशः ।
पुण्यञ्च प्रीतिमत्त्वं च, हन्यतेऽब्रह्मचर्यया ॥

११

मरणं बिन्दुपातेन जीवनं बिन्दुधारणात् ।
तस्माद्यति प्रयत्नेन, कुरुते बिन्दुधारणम् ॥

१२

व स्थितो देहे यावन्मृत्योर्भयं कुतः ।
संरक्षेद्बिन्दु, मृत्युं जयति योगवित् ।

१३

यथा वसाद्विरोगेण रक्षारोग्यमिच्छति ।
धर्मार्थकाममोक्षाणामारोग्य मूलकारणम् ॥

१४

सुखं शय्या सूक्ष्मवस्त्र ताम्बूलं स्नानमञ्जनम् ।
दन्तकाष्ठ सुगन्धश्च ब्रह्मचर्यस्य दूषणम् ॥

१५

ब्रह्मचर्यप्रतिष्ठायां वीर्यलाभो भवत्यपि ।
सुरत्व मानवो याति चान्ते याति परां गतिम् ॥

१६

चिरायुषः सुसंस्थाना दृढसंहनना नराः ।
तेजस्विनो महावीर्या भवेयुर्ब्रह्मचर्यतः ॥

१७

मृत्युव्याधिजरानाशी पीयूष परमौषधम् ।
ब्रह्मचर्यमहारत्नं सत्यमेव वदाम्यहम् ॥

१८

शान्ति कान्ति स्मृतिं ज्ञान—मारोग्यञ्चापि सन्ततिम् ।
य इच्छति महद्धर्म, ब्रह्मचर्यं चरेदिह ॥

१९

ब्रह्मचर्यं परं ज्ञान, ब्रह्मचर्यं परं बलम् ।
ब्रह्मचर्यमयो ह्यात्मा, ब्रह्मचर्यैव तिष्ठति ॥

२०

पुष्प दृष्ट्वा फल दृष्ट्वा, दृष्ट्वा योषित्यौवनम् ।
त्रीणि रत्नानि दृष्ट्वैव, कस्य नोच्चलते मन ? ॥

२१

पिता यस्य शुचिर्भूतो, माता यस्य पतिव्रता ।
ताभ्यां य सुनुरुत्पन्नस्तस्य नोच्चलते मन ॥

२२

अग्निकुण्डसमा नारी, घृतकुम्भसमो नरः ।
जानुस्थिता परस्त्री चेत्कस्य नोच्चलते मन. ? ॥

२३

मनो धावति सर्वत्र, मदोन्मत्तगजेन्द्रवत् ।
ज्ञानाङ्कुशे समुत्पन्ने, तस्य नोच्चलते मन. ॥

१४

ब्रह्मचर्य मचैम्मूल सर्वेषां व्रतधारिणां।
ब्रह्मचर्येण भंगे तु, भग्नं सर्वं निरर्थकम्॥

१५

मैथुनं ये न सेवन्ति ब्रह्मचारी दृढव्रताः।
ते संसारसमुद्रस्य पारं गच्छन्ति शीघ्रतः॥

१६

पंचमासुपर्विणेषु, मैथुनं वर्जयेत् सदा।
[illegible] ब्रह्म सम्पद्यते तदा॥

१७

स्त्रीशरीरसमासक्ता कुत्सितमतिवर्जितैः।
मनोवाक्कायसंयोगो [illegible] भवेत्॥

१८

सन्तोषः स्वेषु दारेषु, [illegible]।
प्रकाशन्ति गृहस्थानां चतुर्थं व्रतमुत्तमम्॥

१९

[illegible] परस्त्रियं [illegible] समाचरेत्।
नारी स विवेको न [illegible]॥

३०

स्नानमुद्वर्तनाभ्यङ्ग, नखकेशादिसंक्रियाम् ।
गन्ध-माल्यं प्रदीप च त्यजन्ति ब्रह्मचारिण ॥

३१

ब्रह्मचर्यं ध्रुव यज्ञ, परब्रह्मैककारणम् ।
देहशोभा तदर्थं हि, त्यज्यते ब्रह्मचारिभि ॥

३२

य स्वदारेषु सन्तुष्ट, परदारपराङ्मुख ।
स गृही ब्रह्मचारित्वाद् यतिकल्प प्रकल्प्यते ॥

३३

योनियन्त्रसमुत्पन्ना, सुसूक्ष्मा जन्तुराशय ।
पीड्यमाना विपद्यन्ते यत्र तन्मैथुन त्यजेत् ॥

३४

रम्यमापातमात्रे यत् परिणामेऽति दारुणम् ।
किंपाकफलसकाशं तत् क सेवेत मैथुनम् ॥

३५

कम्प स्वेद श्रमो मूर्छा भ्रमिर्ग्लानिर्बलक्षय ।
राजयक्ष्मादिरोगाश्च भवेयुर्मैथुनोत्थिता ॥

५

स्मरदहनसुतीव्रानन्तसन्तापविद्धं,
भुवनमिति समस्तं वीक्ष्य योगिप्रवीराः ।
विगतविषयसङ्गाः प्रत्यहं मश्रयन्ते,
प्रशमजलधितीरं संयमारामरम्यम् ॥

६

परिभवफलवल्लीं दुःखदावानलालीम्,
विषयजलधिवेलां श्वभ्रसौधप्रतोलीम्।
मदनभुजगदंष्ट्रां मोहतन्द्राससवित्रीम्,
परिहर परिणामैर्धैर्यमालम्ब्य नारीम् ॥

७

यासां सीमन्तिनीनां कुरवकतिलकाशोकमाकन्दवृक्षाः,
प्राप्योच्चैर्विक्रियन्ते ललितभुजलताऽऽलिङ्गनादीन्विलासान्
तासां पूर्णेन्दुगौरं मुखकमलमलं वीक्ष्य लीलारसाढ्यम्
को योगी यस्तदानीं कलयति कुशलो मानसं निर्विकारम्

८

तावद्वृत्ते प्रतिष्ठां परिहरति मनश्चापलं चैष तावत्,
तावत्सिद्धान्तसूत्रं स्फुरति हृदि परं विश्वतत्त्वैकदीपम्।

२

ममारम्भमारम्भास्तेषां हेतुः परिग्रहः ।
तस्मादुपासकः कुर्यादल्पमल्पं परिग्रहे ॥

३

असतोपमविश्वासमारम्भं दुःखकारणाम् ।
मत्वा मूर्छाफलं कुर्यात्, परिग्रहनियन्त्रणम् ॥

४

करोति हे दैत्यसुत! यावन्मात्रं परिग्रहम्।
तावन्मात्रं स एवास्य, दुःखं चेतसि यच्छति ॥

५

परिग्रहार्थमारम्भममतोपाद्भिनवन्ते ।
ममारवृद्धिस्तेनैव, गृहीतं तदिदं व्रतम् ॥

६

परिग्रहमहत्त्वाद्धि, मज्जत्येव भवाम्बुधौ ।
महापोत इव प्राणी, त्यजेत् तस्मात् परिग्रहम् ॥

७

सर्वभावेषु मूर्छायास्त्यागः स्यादपरिग्रहः ।
यदसत्स्वपि जायेत, मूर्छया चित्तविप्लवः ॥

१३

एवं तावदह लभेय विभव रद्येयमेव तत—
स्तद्वृद्धिं गमयेयमेवमनिश भुञ्जीय चैव पुन ।
द्रव्याशारसरुद्धमानस ! भृश नात्मानमुत्पश्यसि,
कुद्धयत्क्रूरकृतान्तदन्तपटलीयन्त्रान्तरालस्थितम् ॥

रात्रि भोजन निषेध ।

१

घोरान्धकार रुद्धाक्षै, पतन्तो यत्र जन्तव ।
नैव भोज्ये निरीक्ष्यन्ते, तत्र भुञ्जीत को निशि ? ॥

२

मेधां पिपीलिका हन्ति, यूका कुर्याज्जलोदरम् ।
कुरुते मक्षिका वान्ति, कुष्टरोगं च कोलिक ॥

३

कण्टक दारुखण्ड च, स्वरभङ्गाय जायते ।
इत्यादयो दृष्टदोषा, सर्वेषा निशि भोजने ॥

१०

उलूक काकमार्जार—गृध्रशंबरशूकरा ।
अहिवृश्चिकगोधाश्च, जायन्ते रात्रिभोजनात् ॥

११

हृन्नाभिपद्मसङ्कोच—श्चण्डरोचिरपायत ।
अतो नक्तं न भोक्तव्य, सूक्ष्मजीवादनादपि ॥

१२

हिंस्यन्ते प्राणिन सूक्ष्मा, यत्राश्नुत्यभिभक्ष्यते ।
तद्रात्रिभोजन सतो, न कुर्वन्ति दयापरा. ॥

१३

वासरे च रजन्या च, य खादन्नेव तिष्ठति ।
शृङ्गपुच्छपरिभ्रष्ट, स्पष्ट स पशुरेव हि ॥

१४

स्वपरसमये गर्ह्यं, श्राय श्वभ्रस्य गोपुरम् ।
सर्वज्ञैरपि यत्यक्त पापाढ्य रात्रिभोजनम् ॥

१५

करोति विरतिं धन्यो, य सदा निशिभोजनात् ।
सोऽर्धं पुरुषायुषस्य, स्यादवश्यमुपोषित ॥

सामायिक।

१

त्यक्तार्त्तरौद्रध्यानस्य, त्यक्तसावद्यकर्मणः।
मुहूर्तं समता या तां, विदुः सामायिकव्रतम् ॥

२

समता सर्वभूतेषु, संयमः शुभभावना।
आर्त्तरौद्रपरित्यागस्तद्धि सामायिकं व्रतम् ॥

३

मुहूर्तावधिसावद्य-व्यापारपरिवर्जनम्।
आद्यं शिक्षाव्रतं सामायिकं स्यात् समताजुषः ॥

४

सामायिकं स्यात् त्रिविधं, सम्यक्त्वं च श्रुतं तथा।
चारित्रं तृतीयं तच्च, गृहिकमनगारिकम् ॥

५

रागादिध्वान्तविध्वंसे, कृते सामायिकांशुना।
स्वस्मिन् स्वरूपं पश्यन्ति, योगिनः परमात्मनः ॥

११

तस्यैवाविचल सौख्य तस्यैव पदमव्ययम्।
तस्यैव बन्धविश्लेष समत्व यस्य योगिन ॥

पौषध व्रत।

१

चतुष्पर्व्यां चतुर्थादि—कुव्यापारनिषेधनम्।
ब्रह्मचर्य क्रियास्नाना—दित्याग पौषधव्रतम् ॥

२

चत्वारि सन्ति पर्वाणि, मासे तेषु विधीयते।
उपवास सदा यत्तत्, पौषधव्रतमीर्यते ॥

३

सर्वारम्भपरित्यागात्, पाक्षिकादिषु पर्वसु।
विधेय पौषधोऽजस्र—मिव सूर्ययशा नृपः ॥

४

चतुर्दश्यष्टमीराको—द्दिष्टा–पर्वसु पौषधः।
विधेयः सौधस्थेनेत्थ, पर्वाण्याराधयेद्गृही ॥

३

पुष्पाणि चारवस्त्राणि, गन्धमाल्यानुलेपनम् ।
उपवासे न शुध्यंति, दन्तधावनमञ्जनम् ॥

४

कषायविषयाहार—त्यागो यत्र विधीयते ।
उपवास. स विज्ञेय., शेष लङ्घनकं विदुः ॥

५

उपावृत्तस्य पापेभ्यो, यस्तु वासो गुणैः सह ।
उपवास स विज्ञेय, सर्वभोगविवर्जितः ॥

६

कर्मेन्धन यदज्ञानात्, संचितं जन्मकानने ।
उपवासशिखी सर्वं, तद्भस्मीकुरुते क्षणात् ॥

अतिथि व्रत ।

१

हिरण्ये वा सुवर्णे वा, धने धान्ये तथैव च ।
अतिथिं तं विजानीयाद्यस्य लोभो न विद्यते ॥

२

गृहिणोऽपि हि धन्यास्ते पुण्यं ये पौषधव्रतम्।
दुष्पालं पालयन्त्येव यथा स सुव्रतीपिता॥

३

सर्वेष्वपि तपोयोगः प्रशस्तः कालपर्वसु।
अष्टम्यां पञ्चदश्यां च नियतं पौषधं वसेत्॥

४

पोषं धर्मस्य धत्ते यत् तद्भवेत् पौषधव्रतम्।
चतुष्पर्वी समाख्यात—माहारपौषधादिकम्॥

उपवास।

१

स्पर्शभोगोपभोगानां सर्वेषामभिमोक्षितः॥
चतुर्विधाशनत्याग उपवासो मतो बुधैः॥

२

असकृज्जलपानाद्, ताम्बूलस्य च भक्षणात्।
उपवासः प्रणश्येत दिवास्वापाच्च मैथुनात्॥

८

कोविदो वाऽथवा मूर्खो, मित्रं वा यदि वा रिपु. ।
निदान स्वर्गभोगाना—मशनावसरेऽतिथि ॥

अतिथि-सत्कारः ।

१

सम्प्राप्ताय त्वतिथये, प्रदद्यादासनोदके ।
अन्न चैव यथाशक्ति, सत्कृत्यविधि पूर्वकम् ॥

२

श्रद्धया चान्नदानेन, प्रियप्रश्नोत्तरेण च ।
गच्छतश्चानुयानेन, प्रीतिमुत्पादयेद् गृही ॥

३

अतिथि पूजितो यस्य, गृहस्थस्य तु गच्छति ।
नान्यस्तस्मात्परो धर्म इति प्राहुर्मनीषिण ॥

४

पात्रन्त्वतिथिमासाद्य, शीलाढ्यं यो न पूजयेत् ।
स दत्वा दुष्कृत तस्मै, पुण्यमादाय गच्छति ॥

१

समार्जवदनुष्ठानं सपारम्भविवर्जितम् ।
उभयपक्षसमायुक्तमतिथिं विद्धि तादृशम् ॥

२

निश्चितार्थोऽथवा सर्वे सत्यं चैव महात्मना ।
अतिथिं च विजानीया–च्छेषमभ्यागतं विदुः ॥

३

सदा ज्ञानादिसंपन्ने साधूनां दानपूर्वकम् ।
युज्यते यत्नतिथि–संविभागाभिधं मतम् ॥

४

अतिथिभ्योऽन्नपानादि–दानं पात्रादिवस्तुनः ।
यथाशक्ति तदतिथि–संविभागाख्यं भवेत् ॥

५

धर्मकृत्येषु सार्हं हि वैयावृत्त्यं गुणोत्तमम् ।
तत्पुनर्धर्मसंयुक्तं विना पुण्यं न लभ्यते ॥

६

यथावृत्य वित्तवतः, साधूनां परमात्मना ।
तस्मादिह तत्समाधिभेदवत् कर्म सुन्दरम् ॥

६

क्रोधात्प्रीतिविनाश, मानाद्विनयोपघातमाप्नोति ।
शाठ्यात्प्रत्ययहानिं, सर्वगुणविनाशनं लोभात् ॥

७

निरय क्रोधात्तपो रक्षेच्छिद्रय रक्षेच्च मत्सरात् ।
विद्या मानापमानाभ्यामात्मान च प्रमादत ॥

८

हन्तव्य· क्षमया क्रोधो, मानो मार्दवयोगत ।
माया चार्जवभावेन, लोभ सतोषपोपत· ॥

९

क्षमया मृदुभावेन, ऋजुत्वेनाप्यनीहया ।
क्रोध मान तथा मायां, लोभ रुन्ध्याद् यथाक्रमम् ॥

१०

विषयोरगदष्टस्य, कपायविपमोहिन ।
सयमो हि महामन्त्रस्त्राता सर्वत्र देहिन ॥

११

कपायविजये सौख्यमिन्द्रियाणा च निग्रहे ।
जायते परमोत्कृष्ट—मात्मनो भवभेदियत् ॥

कषाय।

१

पक्ष संज्वलनः प्रत्याख्यानो मासचतुष्टयम्।
अप्रत्याख्यानको वर्षं जन्मानन्तानुबन्धकः॥

२

कषायकलुषो जीवो रागरंजितमानसः।
चतुर्गतिभवाम्भोधौ भिन्ननौरिव सीदति॥

३

कषायविषयार्त्तानां, देहिनां नास्ति निर्वृतिः।
तयो च विरमे सौख्यं जायते परममद्भुतम्॥

४

कामः क्रोधश्च लोभश्च देहे तिष्ठन्ति तस्कराः।
ज्ञानरत्नापहारि तस्माज्जागृत जागृत॥

५

कषायान् शत्रुवत् पश्येद् विषयान् विषवत्तथा।
मोह च परम व्याधिमेवमूचुर्विचक्षणाः॥

४

क्रोधो नाशयते धैर्यं, क्रोधो नाशयते श्रुतम्।
क्रोधो नाशयते सर्वं, नास्ति क्रोधसमो रिपु॰ ॥

५

यस्तु क्रोधं समुत्पन्न, प्रज्ञया प्रतिबाधते ।
तेजस्विनन्त विद्वासो, मन्यते तत्त्वदर्शिन॰ ॥

६

अश्वारोहं यथा दुष्टो, वाजि॰ गर्ते निपातयेत्।
एव क्रोधोऽपि नरके, नरमाशु निपातयेत् ॥

७

क्रुद्धः पापं नरः कुर्यात्क्रुद्धो हन्याद्गुरूनपि।
क्रुद्ध॰ परुपया वाचा, श्रेयांस्यवमन्यते ॥

८

एतान्दोषान्प्रपश्यद्भिर्जित॰ क्रोधो मनीषिभि ।
इच्छद्भि॰ परम श्रेय, इह चामुत्र चोत्तमम् ॥

९

मातर पितर पुत्रं, भ्रातरं वा सुहृत्तमम्।
[illegible] ेष्टो नरो हन्ति॰ स्वामिन वा सहोदरम् ॥

१५

मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यम्,
ध्यान करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रत धरतु भैक्ष्यरतोऽस्तु नित्यम्,
रोष करोति यदि सर्वमनर्थक तत् ॥

१६

भ्रूभगभगुरमुखो विकरालरूपो,
रक्तेक्षणो दशनपीडितदतवासा ।
त्रासगतोति मनुजो जननिथवेष,
क्रोधेन कपिततनुर्भुवि राक्षसो वा ॥

१७

अत्यन्त क्रोधसतप्ता, मृतास्ते सर्पमागता।
अद्यापि तत्स्वभावेन, फूत्कारै भीषणा ननु ॥

१८

क्रोधान्धा पश्य निघ्नन्ति, पितर मातर गुरुम्।
सुहृद सोदर दाराानात्मानमपि निर्घृणा ॥

१९

... त, श्रान्त क्रुद्धो बुभुक्षित.।
... त्वरायुक्त', कामुकश्च न धर्मवित् ॥

१५
मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यम्,
ध्यानं करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रतं धरतु भैक्ष्यरतोऽस्तु नित्यम्,
रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत्॥

१६
भ्रूभङ्गभङ्गुरमुखो विकरालरूपो,
रक्तेक्षणो दशनपीडितदन्तवासाः।
त्रासं करोति मनुजो जननिश्चयेषु,
क्रोधेन कम्पिततनुर्भुवि राक्षसो वा॥

१७
अत्यन्त क्रोधसन्तप्ताः, मृतास्ते सर्पतां गताः।
अद्यापि तत्स्वभावेन, फूत्कारे भीषणा ननु॥

१८
क्रोधान्धा पश्य निघ्नन्ति, पितरं मातरं गुरुम्।
सुहृदं सोदरं दारानात्मानमपि निर्घृणाः॥

१९
मत्तः प्रमत्तश्चोन्मत्तः, श्रान्तः क्रुद्धो बुभुक्षितः।
लुब्धो भीरुस्त्वरायुक्तः, कामुकश्च न ध

१०

क्रोधः परितापकरः सर्वस्योद्वेगकारकः क्रोधः।
वैरानुषङ्गजनकः क्रोधः क्रोधः सुगतिहन्ता॥

११

श्री विनश्यति क्रोधेन तपः क्रोधेन नश्यति।
गावो दूरप्रचारेण हरिणी लोभलिप्सया॥

१२

क्रोधो हि शत्रुः प्रथमो नराणां देहस्थितो देहविनाशनाय
यथास्थितः काष्ठगतो हि वह्निः स एव वह्निर्दहते च काष्ठम्

१३

संतापं तनुते भिनत्ति विनयं सौहार्दमुत्सादय—
त्युद्वेगं जनयत्यवद्यवचनं सूते विधत्ते कलिम्॥
कीर्तिं कृन्तति दुर्मतिं वितरति व्याहन्ति पुण्योदयं।
दत्ते यः कुगतिं स हातुमुचितो रोषः सदोषः सताम्॥

१४

दहत्येकदिनेनैव तेजः षाण्मासिकं ज्वरः।
क्रोधः पुनः क्षणेनापि पूर्वकोट्यार्जितं तपः॥

१५

मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यम्,
ध्यान करोतु विदधातु बहिर्निवासम्।
ब्रह्मव्रत धरतु भैक्ष्यरतोऽस्तु नित्यम्,
रोष करोति यदि सर्वमनर्थक तत् ॥

१६

भ्रूभगभगुरमुखो विकरालरूपो,
रक्तेक्षणो दशनपीडितदतवासा।
त्रासगतोति मनुजो जननिंद्यवेष,
क्रोधेन कपिततनुर्भुवि राक्षसो वा ॥

१७

अत्यन्त क्रोधसतप्ता, मृतास्ते सर्पमागता।
अधापि तत्स्वभावेन, फूत्कारै भीषणा ननु ॥

१८

क्रोधान्धा पश्य निघ्नन्ति, पितर मातर गुरुम्।
सुहृद सोदर दाराानात्मानमपि निर्घृणा ॥

१९

मत्त प्रमत्तश्चोन्मत्त, श्रान्त क्रुद्धो बुभुक्षित।
लुब्धो भीरुस्त्वरायुक्त, कामुकश्च न धर्मवित् ॥

क्लेश ।

१

स्तोकोऽप्यग्निर्दहत्येव, काष्ठादिप्रभृत घनम् ।
क्लेशलेशोऽत्र तद्वत्, वृद्धितस्तनुदाहक. ॥

२

आत्मान तापयेन्नित्य, तापयेच्च परानपि ।
उभयोर्दु खकृत्क्लेशो, यथोष्णा रेणुका क्षितौ ॥

क्षमा ।

१

क्षमा शस्त्र करे यस्य, दुर्जन किं करिष्यति ।
अतृणे पतितो वह्नि, स्वयमेवोपशाम्यति ॥

२

क्षमा बलमशक्ताना, शक्ताना भूषण क्षमा ।
क्षमा वशीकृतिर्लोके, क्षमया किन्न साध्यते ॥

९

दद्तु दद्तु गालीर्गालिमन्तो भवन्तो,
वयमिह तदभावाद्गालिदानऽसमर्थाः ।
जगति विदितमेतद्दीयते विद्यमानं,
न तु शशकविषाणं कोऽपि कस्मै ददाति ॥

१०

मेतार्यश्च सुकोशलो गजमुनिश्छिन्नत्वचः स्खन्धक ।
शिष्या स्खधकचण्डरुद्रकृतिनो चन्द्रावतंसो नृप ॥
चन्द्राभिधर्दमदन्तकूरगडुकौ गाढप्रहारी मुनि—
रघ्रङ्कारि मृगावतिप्रभृतयस्तीर्णा क्षमानौकया ॥

११

बाह्ये चाध्यात्मिके चैव दुःखे चोत्पादिते क्वचित् ।
न कुप्यति न वा हन्ति सा क्षमा परिकीर्तिता ॥

१२

शम एव परं तीर्थं, शम एव परं तपः ।
शम एव परं ज्ञानं, शमो योगः परस्तथा ॥

१३

क्षान्तिरेव महादानं, क्षान्तिरेव महातपः ।
क्षान्तिरेव महाज्ञानं, क्षान्तिरेव महादमः ॥

१४

कुर्वाण कर्मठं धर्मं चमत्कारिणि सज्जने।
प्रादुर्भवति सत्कार्यैर्विशालकल्पनापि ॥

१५

यथया चीयते धर्मं पुराणं पूर्वसंचितम्।
चित्तं च जायते सर्वं निर्भयमयवर्जितम् ॥

१६

धाकुभोऽम हतो नैव हतो वा न द्विषाङ्कुगा।
मारितो न हतो धर्मो मर्यादोऽनेन जन्तुना ॥

१७

चिराभ्यासेन किं तेन धर्मेणाल्पेन वा कृतम्।
स्वर्गीभवति यत्कार्यं समुत्पन्ने शरीरिणाम् ॥

अभिमान ।

१

वर मान्य परित्यागो मा मानपरिखण्डनम्।
मनुष्य कथितं पीडा मानभङ्गे पदे पदे ॥

२

अगाधजलसंचारी, न गर्वं याति रोहितः।
अगुष्ठोदकमात्रेण, शफरी फर्फरायते ॥

३

खद्योतो द्योतते तावद्यावन्नोदयते शशी।
उदिते तु सहस्रांशौ, न खद्योतो न चन्द्रमाः ॥

४

विषभारसहस्रेण, गर्वं नायाति वासुकिः।
वृश्चिको बिन्दुमात्रेण, ऊर्ध्वं वहति कण्टकम् ॥

५

दिव्य आम्ररस पीत्वा, गर्वं नो याति कोकिल ।
पीत्वा कर्दमपानीय, भेको टरटरायते ॥

६

गङ्गादीनां सकलसरिता प्राप्य तोयं समुद्र ।
किञ्चिद्गर्वी न भवति पुनर्दिव्यरत्नाकरोऽपि ॥
एको भेकः परममुदित प्राप्य गोष्पादनीर।
को मे को मे रटति बहुधा स्पर्धया विश्वमुच्चैः ॥

१२

अल्पतोयश्चलत्कुम्भो, ह्यल्पदुग्धाश्च धेनवः।
अल्पविद्यो महागर्वी कुरूपी बहुचेष्टितः॥

१३

अत्यहङ्कारयोगेन, ते भवन्ति खरा नराः।
अद्यापि तत्स्वभावेन, हु हु कुर्वन्ति सर्वदा॥

१४

अरण्यज तरोः पुष्पं, समुद्राम्भश्च शीतलम्।
लावण्यं दर्शिना तद्वन्मानिमनः निरर्थकम्॥

१५

मा तात! साहसं कार्षीर्विभवैर्गर्वमागतः।
स्वगात्राण्यपि भाराय, भवन्ति हि विपर्यये॥

१६

विनयश्रुतशीलानां, त्रिवर्गस्य च घातकः।
विवेकलोचनं लुम्पन्, मानोऽन्धङ्करणो नृणाम्॥

१७

अहङ्कारो हि लोकानां, नाशाय न तु वृद्धये।
यथा विनाशकाले स्यात्, प्रदीपस्य शिखोज्ज्वला॥

२

असूनृतस्य जननी, परशु. शीलशाखिन ।
जन्मभूमिरविद्यानां, माया दुर्गतिकारणम् ॥

३

दौर्भाग्यजननी माया, माया दुर्गतिदायिनी ।
नृणा स्त्रीत्वप्रदा माया, ज्ञानिभिस्त्यज्यते तत ॥

४

कौटिल्यपटव पापा मायया बकवृत्तय ।
भुवन वञ्चयमाना, वञ्चयन्ते स्वमेव हि ॥

५

दम्भेन व्रतमास्थाय, यो वाञ्छति पर पदम् ।
लोहनाव समारुह्य, सोऽब्धे पारं यियासति ॥

६

प्राक् पादयो॰ पतति खादति पृष्ठमांस ।
कर्णे कल किमपि रौति शनैर्विचित्रम् ॥
छिद्र निरूप्य सहसा प्रविशत्यशङ्कः ।
सर्वं खलस्य चरित मशक करोति ॥

दम्भ ।

१

जटाभारविनिर्युक्ता, दाम्भिका वेषधारिणः ।
भ्रमन्ति ज्ञानिवल्लोके, भ्रामयन्ति जनानपि ॥

२

मृद्भस्मोद्धूलनादेव, मुक्ताः स्युर्यदि मानवाः ।
मृद्भस्मवासी नित्यं श्वा, स किं मुक्तो भविष्यति ॥

३

तृणपर्णोदकाहाराः सततं वनवासिनः ।
जम्बुकाखुमृगाद्याश्च, तापसास्ते भवन्ति किम् ॥

४

आजन्ममरणान्तं च गङ्गादितटिनीस्थिताः ।
मण्डूका मत्स्यप्रमुखा योगिनस्ते भवन्ति किम् ॥

५

पारावताः शिलाहाराः, कदाचिदपि चातकाः ।
न पिबन्ति महीतोयं, व्रतिनस्ते भवन्ति किम् ॥

लोभ ।

१

लोभमूलानि पापानि, रसमूलानि व्याधय ।
स्नेहमूलानि दु खानि, त्रीणि त्यक्त्वा सुखी भव ॥

२

गुरवो यत्र पूज्यते, वित्त यत्र नयार्जित ।
अदन्तकलहो यत्र, तत्र शक्र[1] वसाम्यहम् ॥

३

द्यूतपोषी निजद्वेषी, धातुवादी सदालस ।
आयव्ययमनालोची तत्र तिष्ठाम्यह हरे ॥

४

अति लोभो न कर्तव्यो, लोभो नैव च नैव च ।
अति लोभाभिभूतात्मा, सागर सागर गत ॥

५

जनक सर्वदोषाणा, गुणग्रसनराक्षस ।
कंदो व्यसनवल्लीना, लोभ सर्वार्थबाधक ॥

११

एकं दृष्ट्वा शत दृष्ट्वा, दृष्ट्वा पञ्चशतान्यपि ।
अतिलोभो न कर्तव्यश्चक्र भ्रमति मस्तके ॥

१२

लोभमूलानि पापानि, लाभाल्लोभो विवर्धते।
त्रिमापघटित कार्यं, त्रिकोट्यापि न पूर्यते ॥

१३

लोभश्चेदगुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकै ।
सत्य चेत्तपसा च किं शुचिमनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् ॥
सौजन्य यदि किं गुणै सुमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनै ।
सद्विद्या यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥

१४

शेते नित्य शटितपटके मञ्चके भग्नपादे।
भुङ्क्ते स्तोक तदपि कुथित जीर्णमन्न क्षुधार्त ॥
धत्ते शीर्णं मलमलिनतर वस्त्रखण्ड च कक्ष्या–
मेव लोभी द्रविणमधिक प्रत्यह सञ्चिनोति ॥

१५

वस्त्राणि सीव्यति तनोति विचित्रचित्र,
मृत्काष्ठलोहकनकादिविधिं चिनोति ।

२१

वर्धस्व जीव जय नन्द विभो चिर त्व—
मित्यादिचाटुवचनानि विभापमाण. ।
दीनाननो मलिनर्निदितरूपधारी,
लोभाकुलो वितनुते सधनस्य सेवाम् ॥

२२

यद् दुर्गामटवीमटन्ति विकट क्रामन्ति देशान्तर।
गाहन्ते गहनसमुद्रमतनुक्लेशा कृषिं कुर्वते ॥
सेवन्ते कृपणा पतिं गजघटासघट्टदुस्सञ्चर।
सर्पन्ति प्रधन धनान्धितधियस्तल्लोभविस्फूर्जितम् ॥

२३

दिनयामिन्यौ साय प्रात , शिशिरवसन्तौ पुनरायात ।
काल क्रीडति गच्छत्यायु , तदपि न मुञ्चत्याशावायु ॥

२४

आशा हि लोकान् बध्नाति, कर्मणा बहुचिंतया।
आयु क्षय न जानासि, तस्माज्जागृत जागृत ॥

२५

भूशय्या भैक्षमशन, जीर्णं वासो वन गृहम्।
तथाऽपि नि स्पृहस्याहो, चक्रिणोऽप्यधिक सुखम्॥

३२

प्राप्योपशान्तमोहत्व, क्रोधादिविजये सति।
लोभांशमात्रदोषेण, पतन्ति यतयोऽपि हि॥

३३

सर्पोऽनिष्टोऽथवा लोभो, द्वयोर्लोभस्त्वनिष्टक·।
दशेन्न मर्दित· सर्पो, लोभो दशति सर्वदा॥

३४

न सहस्राद्भवेत्तुष्टिर्न, लक्षान्न च कोटिभि।
न राज्यान्न च देवत्वान्नेन्द्रत्वादपि देहिनाम्॥

३५

आकांक्षितानि जन्तूनां, सपद्यन्ते यथा यथा।
तथा तथा विशेषाप्तौ, मनो भवति दु·खितम्॥

३६

इच्छति शती सहस्र, सहस्री लक्षमीहते।
लक्षाधिपस्ततो राज्य, राज्याच्च स्वर्गमीहते॥

६

उत्खात निधिशङ्कया क्षितितलं ध्माता गिरेर्धातवो ।
निस्तीर्णः सरितां पतिर्नृपतयो यत्नेन सन्तोषिता ॥
मन्त्राराधनतत्परेण मनसा नीता श्मशाने निशाः ।
प्राप्तः काणवराटकोऽपि न मया तृष्णेऽधुना मुञ्च माम् ॥

७

भ्रान्तं देशमनेकदुर्गविषमं प्राप्तं न किञ्चित्फलं ।
त्यक्त्वा जातिकुलाभिमानमुचितं सेवा कृता निष्फला ॥
भुक्तं मानविवर्जितं परगृहेष्वाशङ्कया काकवत् ।
तृष्णे ! जृम्भसि पापकर्मनिरते ! नाद्यापि संतुष्यसि ॥

८

निःस्वो वष्टिशतं शती दशशतं लक्षं सहस्राधिपो ।
लक्षेशः क्षितिराजतां क्षितिपतिश्चक्रेशतां वाञ्छति ॥
चक्रेशः सुरराजतां सुरपतिर्ब्रह्मास्पदं वाञ्छति ।
ब्रह्मा विष्णुपदं हरिः शिवपदं तृष्णाऽवधिं को गतः ॥

६

बद्धो हि को ? यो विषयानुरागी,
को वा विमुक्तो ? विषये विरक्तः ।

१४

बलिभिर्मुखमाक्रान्त, पलितैरङ्कित शिर ।
गात्राणि शिथिलायन्ते, तृष्णैका तरुणायते ॥

१५

च्युता दन्ता सिता केशा, दृङ्निरोध. पदे पदे ।
पातसज्जमिम देह, तृष्णा साध्वी न मुञ्चति ॥

१६

न जातु काम कामानामुपभोगेन शाम्यति ।
हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्द्धते ॥

१७

धनेषु जीवितव्येषु स्त्रीषु भोजनवृत्तिषु ।
अतृप्ता मानवा सर्वे याता यास्यन्ति यान्ति च ॥

१८

यावती यावती जन्तोरिच्छोदेति यथा यथा ।
तावती तावती दु खवीजमुष्टि प्ररोहति ॥

१९

हते भीष्मे हते द्रोणे, कर्णे च त्रिदिव गते ।
आशा बलवती राजन् !, शल्यो जेष्यति पाण्डवान् ॥

२५

आशादासस्तु-यो जातो, दासस्त्रिभुवनस्य स·।
आशा दासीकृता येन, तस्य दास्ये जगत्त्रयी॥

२६

को वा वित्त समादाय, परलोक गतः पुमान्।
येन तृष्णाग्निसतप्त, कर्म बध्नाति दारुणम्॥

२७

भुक्त्वाऽप्यनतशो भोगान्, देवलोके यथेप्सितान्।
यो हि तृप्ति न सप्राप्त, स किं प्राप्स्यति साम्प्रतम्?॥

२८

तृष्णाऽन्धा नैव पश्यन्ति, हित वा यदि वाऽहितम्।
सतोषाञ्जनमासाद्य, पश्यन्ति सुधियो जना.॥

२९

आशैव मदिराऽक्षाणामाशैव विषमञ्जरी।
आशामूलानि दु खानि, प्रभवन्तीह देहिनाम्॥

३०

आशामपि न सर्पन्तीं य स्तयां रक्षितु क्षमः।
तस्यापवर्गसिद्ध्यर्थं वृथा मन्ये परिश्रमम्॥

३

अकिञ्चनोऽप्यसौ जन्तु, साम्राज्यसुखमश्नुते ।
आधिव्याधिविनिर्मुक्त, सन्तुष्टं यस्य मानसम् ॥

४

अन्तो नास्ति पिपासाया, सतोप परम सुखम् ।
तस्मात्सन्तोपमेवेह, पर पश्यन्ति पण्डिता ॥

५

न योजनशत दूर, बाध्यमानस्य तृष्णया ।
सन्तुष्टस्य करप्राप्तेऽप्यर्थे भवति नादर ॥

६

वृत्यर्थं नाति चेष्टेत, सा हि धात्रैव निर्मिता ।
गर्भादुत्पतिते जन्तौ, मातु प्रस्त्रवत स्तनौ ॥

७

सतोष परमास्थाय, सुखार्थी सयतो भवेत् ।
सन्तोपमूल हि सुख, दु खमूल विपर्यय ॥

८

सन्तोपैश्वर्यसुखिना, दूरे दुर्गतिभूमय ।
भोगाशापाशबद्धानामवमाना पदे पदे ॥

१३

तृण ब्रह्मविद स्वर्गस्तृण शूरस्य जीवनम्।
जितान्तस्य तृण नारी, निस्पृहस्य तृण जगत् ॥

१४

उदारस्य तृण वित्त, शूरस्य मरणं तृणम्।
विरक्तस्य तृण भार्या, निस्पृहस्य तृण जगत् ॥

१५

आशैव राक्षसी पुंसामाशैव विषमञ्जरी।
आशैव जीर्णमदिरा, नैराश्य परम सुखम् ॥

१६

पितृ–पूर्वार्जिता भूमिर्दरिद्रापि सुखावहा।
अपि स्वर्णमयी लङ्का, न मे लक्ष्मण ! रोचते ॥

१७

सौमित्रिर्वदति विभीषणाय लङ्का,
देहि त्व भुवनपते विनैव कोशम्।
एतस्मिन् रघुपतिराह वाक्यमेतत्,
विक्रीते करिणि किमङ्कुशे विवाद ॥

राग-द्वेष।

१

इच्छा मूर्च्छा काम, स्नेहो गार्ध्यं ममत्वमभिनन्दः।
अभिलाष इत्यनेकानि, रागपर्यायवचनानि॥

२

दृष्टिरागो महामोहो, दृष्टिरागो महाभवः।
दृष्टिरागो महामारो, दृष्टिरागो महाज्वरः॥

३

रागान्धो हि जनः सर्वो न पश्यति हिताहितम्।
रागं तस्मान्न कुर्वीत यदीच्छेदात्मनो हितम्॥

४

स्वस्वकर्मकृतावेशा, स्वस्वकर्मभुजो नरा।
न रागं नापि च द्वेषं, मध्यस्थस्तेषु गच्छति॥

५

रे रे चित्त कथं भ्रात, प्रधावसि पिशाचवत्।
अभिन्न पश्य चात्मानं, रागत्यागात्सुखी भव॥

जीव स्वरूप ।

१

ज्ञानदर्शनसपन्न आत्मा चैको ध्रुवो मम।
शेषा भावाश्च मे बाह्याः, सर्वे सयोगलक्षणा' ॥

२

अच्छेद्योऽयमभेद्योऽयमविकारी स उच्यते।
नित्य सततग स्थाणुरचलोऽय सनातन. ॥

३

केवल केवलज्ञान, प्राप्नुवन्ति स्ववीर्यत.।
स्ववीर्येणैव गच्छन्ति. जिनेन्द्रा परम पदम् ॥

४

समस्तलोकाकाशेऽपि, नानारूपै स्वकर्मत ।
बालाग्रमिव तन्नास्ति, यन्न स्पृष्ट शरीरिभि' ॥

५

नैन छिन्दन्ति शस्त्राणि, नैन दहति पावक ।
न चैन क्लेदयन्त्यापो, न शोषयति मारुत' ॥

१२

नरकेषु देवयोनिषु तिर्यग्योनिषु च मनुजयोनिषु च।
पर्यटति घटीयन्त्रवदात्मा बिभ्रन्शरीराणि ॥

१३

बिभ्रवश्च शरीरं च, बहिरात्मा निगद्यते।
तदधिष्ठायको जीवस्त्वन्तरात्मा सकर्मकः॥

१४

यो न साधयते धर्मं, कामक्रोधौ तदाश्रयौ।
महामोहविमूढेन, तेनात्मा वंचितो ध्रुवम् ॥

१५

स्वहितं तु भवेज्ज्ञानं, चारित्रं दर्शनं तथा।
तपः संरक्षणं चैव, सर्वविद्भिस्तदुच्यते ॥

१६

तैलक्षये यथा दीपो, निर्वाणमधिगच्छति।
कर्मक्षयात् तथा जन्तुः, शरीरान्नाशमृच्छति ॥

१७

संसारी कर्मसंबन्धात्नटवत् परिभ्राम्यति।
अनन्तकालपर्यन्तं, जीवः संसारवर्त्मनि ॥

२३

नलिन्या च यथा नीर भिन्न तिष्ठति सर्वदा।
अयमात्मा स्वभावेन देहे तिष्ठति सर्वदा॥

२४

अनन्तब्रह्मणो रूप निजदेहे व्यवस्थित।
ज्ञानहीना न पश्यन्ति जात्यन्धा इव भास्कर॥

२५

लोकमात्रप्रमाणो हि निश्चये न हि संशय।
तनूमात्र व्यवहारो कथयन्ति मुनीश्वरा॥

२६

द्रव्यकर्मविनिर्मुक्त भावकर्मविवर्जित।
नोकर्मरहित विद्धि निश्चयेन चिदात्मन.॥

पुण्य।

१

अग्निस्तम्भो जलस्तम्भ, शस्त्रस्तम्भस्तथैव च।
दुष्टानां दमन चैव, पुण्यकारस्य दर्शनात्॥

८

जैनो धर्मः प्रकटविभवः सङ्गतिः साधुलोके ।
विद्वद्गोष्ठिर्वचनपटुता, कौशलं सत्क्रियासु ॥
साध्वी लक्ष्मीश्चरणकमलोपासनं सद्गुरूणां ।
शुद्धं शीलं सुमतिरमला प्राप्यते नाल्पपुण्यैः ॥

९

पत्नी प्रेमवती सुतः सविनयो भ्राता गुणालङ्कृतः ।
स्निग्धो बन्धुजनः सखाऽतिचतुरो नित्यं प्रसन्नः प्रभुः ॥
निर्लोभोऽनुचरः स्वबन्धुसुमुनिप्रायोपयोग्यं धनं ।
पुण्यानामुदयेन सन्ततमिदं कस्यापि सम्पद्यते ॥

१०

तावच्चन्द्रबलं ततो ग्रहबलं ताराबलं भूबलं ।
तावत्सिध्यति वाञ्छितार्थमखिलं तावज्जनः सज्जनः ॥
विद्यामण्डलमन्त्रतन्त्रमहिमा तावत्कृतं पौरुषम् ।
यावत्पुण्यमिदं नृणां विजयते पुण्यक्षये क्षीयते ॥

पाप।

१

पापबुद्ध्या भवेत् पापं को मुग्धोऽपि न वेत्त्यदः।
धर्मबुद्ध्या तु यत् पापं तच्चिन्त्यं निपुणैर्बुधैः॥

२

न स मन्त्रो न सा बुद्धिर्न स दोष्णां पराक्रमः।
अशुभोपस्थितं येन व्यसनं प्रतिरुध्यते॥

३

सर्वेषु प्राणिनः पापात् [illegible]।
सन्तापोऽपि [illegible] [illegible]॥

४

[illegible] [illegible] [illegible], मित्र [illegible] [illegible]।
[illegible] तु नः पापाद्विपरीतं [illegible] [illegible]॥

५

परस्य जन्मनोऽर्थे मूढाः कुर्वन्ति यानि पापानि।
अनुभवन्ति तानि दुःखं तेषां [illegible]॥

६

हिंसाऽनृताद्य पञ्च, तत्त्व श्रद्धानमेव च।
क्रोधादयश्च चत्वार इति पापस्य हेतव.॥

७

श्रीब्रह्मदत्तो नरचक्रवर्ती,
मृत्वा गत सोऽपि हि सप्तमीं च।
निर्गत्य तस्माद्भवपङ्कमग्न,
तत्रापि हेतु किल पातकस्य॥

८

बन्धुर्वैरिजनायते गुणवती कान्ता च सर्पायते।
मित्र चापि खलायते गुणनिधि पुत्रोऽप्यमित्रायते॥
श्रीखण्डं दहनायते श्रवणयो सूक्त तु शूलायते।
जाते पुण्यविपर्यये तनुभृतामर्थोऽप्यनर्थायते॥

९

जीवित यस्य धर्मार्थं, धर्मो ज्ञानार्थमेव च।
ज्ञान च ध्यानयोगार्थं, सर्वपापै. स मुच्यते॥

संवर।

१

सर्वेषामास्रवाणां तु निरोधः संवरः स्मृतः ।
स पुनर्भिद्यते द्वेधा द्रव्यभावविभेदतः ॥

२

यः कर्मपुद्गलादानच्छेदः स द्रव्यसंवरः ।
भवहेतुक्रियात्यागः स पुनर्भावसंवरः ॥

३

सर्वेषामास्रवाणां यो रोधहेतुः स संवरः ।
कर्मणां भवहेतूनां, जरणादिह निर्जरा ॥

४

विहाय सकलामाशां त्वद्रूपे निश्चलं मनः ।
वराकस्य नरस्य स्यात्सम्मुखो परमसंवरः ॥

५

सच्छमसमितिस्फुटः संयमोद्दामसाधनम्,
प्रशमनिपुणयुक्तो धर्मपुण्यानपेक्षी ।
भविकजनमनोरञ्जको भावनाभि—
र्भवति विगतचिन्तः संवरोद्भासकः ॥

मनः ।

१

चक्षुःपूतं न्यसेत्पादं, वस्त्रपूतं जलं पिबेत्।
सत्यपूतां वदेद्वाणीं, मनःपूतं समाचरेत् ॥

२

मनो मधुकरो मेघो, मानिनी मदनो मरुत्।
मा मदो मर्कटो मत्स्यो, मकारा दश चञ्चलाः ॥

३

मनसैव कृतं पापं, न शरीरकृतम् कृतम्।
येनैवालिङ्गिता कान्ता, तेनैवालिङ्गिता सुता ॥

४

मन एव मनुष्याणां, कारणं बंधमोक्षयोः।
सप्तम्यां प्रयाके यान्ति, जीवास्तण्डुलमत्स्यवत् ॥

५

वशं मनो यस्य समाहितं स्यात्,
किं तस्य कार्यं नियमैर्यमैश्च।
हतं मनो यस्य च दुर्विकल्पैः,
किं तस्य कार्यं नियमैर्यमैश्च ॥

६

ध्यान श्रुतध्यानतपोऽभ्यासि
कृपा मनो निग्रहमन्तरेण ।
कषायविक्षोभकुलाकुलितस्य
परा हि यो ये मनसो वशत्वम् ॥

७

योगस्य हेतुर्मनसः समाधिः
परं निदानं तपसश्च योगः ।
तपश्च मूलं शिवशर्मसिद्धेः—
मनःसमाधिं भज तत्कथंचित् ॥

८

ध्यानाभ्यासयोगोऽभ्यस्य क्रियासु—
व्यापारवीर्यैरशुभभावनाभिः ।
सुधीर्विरागी सततप्रवृत्ति—
प्रयोगोपयोगस्य मनो निरुन्ध्यात् ॥

९

मनः सहायं हे विद्वन् ! यासेवितमना यतः ।
याति सुखमनन्तो शान्तं सहजं परमपदम् ॥

१०

मन एव मनुष्याणां, कारणं बधमोक्षयोः।
बधाय विषयासक्तं, मुक्त्यै निर्विषयं स्मृतम्॥

११

मनोयोगो बलीयांश्च, भाषितो भगवन्मते।
यः सप्तमीं क्षणार्धेन, नयेद्वा मोक्षमेव च॥

१२

वपु कुब्जीभूतं गतिरपि तथा यष्टिशरणा।
विशीर्णा दन्ताली श्रवणविकलं श्रोत्रयुगलम्॥

१३

शिरः शुक्लं चक्षुस्तिमिरपटलैरावृतमहो।
मनो मे निर्लज्ज तदपि विषयेभ्यः स्पृहयति॥

१४

रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभातं।
भास्वानुदेष्यति हसिष्यति पंकजश्रीः॥
एवं विचिन्तयति कोशगते द्विरेफे।
हा हन्त हन्त नलिनीं गज उज्जहार॥

६

दान श्रुतध्यानतपोऽर्चनादि
वृथा मनो निग्रहमन्तरेण।
कषायचिन्ताकुलतोज्झितस्य
परो हि योगो मनसो वशत्वम्॥

७

योगस्य हेतुर्मनसः समाधिः
परं निदानं तपसश्च योगः।
तपश्च मूलं शिवशर्मणश्च—
मनःसमाधिं भज तत्कथंचित्॥

८

स्वाध्याययोगैश्चरणक्रियासु—
व्यापारणैर्द्वादशभावनाभिः।
सुधीस्त्रियोगी सदसत्प्रवृत्ति—
फलोपयोगैश्च मनो निरुन्ध्यात्॥

९

मनः सखे हे विरम!, यदीदृशमना वशः।
याति तंदुलमत्स्यो द्राक् सप्तमीं नरकावनीम्॥

२०

मनःकपिरयं विश्वपरिभ्रमणलम्पटः ।
नियन्त्रणीयो यत्नेन, मुक्तिमिच्छुभिरात्मनः ॥

२१

चञ्चलं हि मनः कृष्ण !, प्रमाथि बलवद् दृढम् ।
तस्याहं निग्रहं मन्ये, वायोरिव सुदुष्करम् ॥

२२

असंशयं महाबाहो !, मनो दुर्निग्रहं चलम् ।
अभ्यासेन तु कौन्तेय !, वैराग्येण च गृह्यते ॥

२३

मानसं प्राणिनामेव, सर्वकर्मैककारणम् ।
मनोरूपं हि वाक्यं च, वाक्येन प्रस्फुटं मनः ॥

२४

अन्तश्चित्तं न चेच्छुद्धं, वहिः शौचे न शौचभाक् ।
सुपक्कमपि निम्बस्य, फलं बीजे कटु स्फुटम् ॥

२५

दानं पूजा तपश्चैव, तीर्थसेवा श्रुतं तथा ।
सर्वमेव वृथा तस्य, यस्य शुद्धं न मानसम् ॥

१५

आत्मार्थे शमिर्थे किञ्चित्, शरीरं स्वमेव तु।
सुखितम्तु सारमपि किञ्चित्, मया ममत्वमेव च॥

१६

ज्ञानं तीर्थं धृतिस्तीर्थं, पुण्यं तीर्थमुदाहृतम्।
तीर्थानामपि तत्तीर्थं विशुद्धिर्मनसः परा॥

१७

सुखाय दुःखाय च नैव देवा
न चापि कालः सुहृदोऽरयो वा।
भवेत्परं मानसमेव जन्तोः
संसारचक्रभ्रमणैकहेतुः॥

१८

दुःखं ममत्वमितं सुखं दुःखं तथा।
सुखमोऽन्यनिरोधेन सुखं चित्तरोधनम्॥

१९

मनो हि जगतां कर्तृ, मनो हि पुरुषः स्मृतः।
मनःकृतं कृतं लोके, न शरीरकृतं। मतम्॥

१६

चिरं रागाग्निभिः क्लिष्टमसौख्यवर्धमुंखम्।
शीर्णीसामिभिः कायो, गन्ता तत्र पराङ्मुखी॥

१७

सत्येन शुध्यते वाणी, मनो ज्ञानेन शुध्यति।
गुरुशुश्रूषया कायः शुद्धिरेषा सनातनी॥

१८

क्षमो न मुक्तो न तपो हिमेन
न संयमो नापि दमो न मौनम्।
न साधनार्थं पवनादिकस्य
किं लोकमन्त्रवन्ध्यं पुराण्यम्॥

१९

रे चित्त वैरि तव किं नु मयापराद्धं,
यद् दुर्गतौ क्षिपसि मां कृतिकल्पनाभिः।
जानासि मामवशमपास्य हितैकमिष्टं मन्त्र,
दर्शि न पश्यि तव नाममन्त्रं कल्पनाः॥

३०

अन्तर्गतं महाशल्य-मस्थैर्यं यदि नोद्धृतम् ।
क्रियौषधस्य को दोषस्तदा गुणमयच्छतः ॥

३१

प्रसन्नचन्द्रराजर्षेर्मनःप्रसरसंवरौ ।
नरकस्य शिवस्यापि, हेतुभूतौ क्षणादपि ॥

३२

मनो हि द्विविध प्रोक्तं, शुद्धं चाशुद्धमेव च ।
अशुद्ध कामसंकल्प, शुद्ध कामविवर्जितम् ॥

३३

यदि वहसि त्रिदण्डं नग्नमुण्ड जटा वा ।
यदि वससि गुहायां पर्वताग्रे शिलायाम् ॥
यदि पठसि पुराण वेद सिद्धान्ततत्त्वं ।
यदि हृदयमशुद्ध सर्वमेतन्न किञ्चित् ॥

३४

विद्या हि का ? ब्रह्मगतिप्रदा या,
बोधो हि को ? यस्तु विमुक्तिहेतु. ।